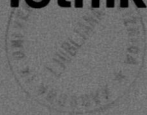

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXXIII – leto 1987/88 – št. 3

Jezik in slovstvo

Letnik XXXIII, številka 3 Ljubljana, december 1987/88

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številok)
Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani
Glavni in odgovorni urednik: Gregor Kocijan, Ljubljana, Aškerčeva 12
Uredniški odbor: Gregor Kocijan (slovstvena zgodovina), Hermina Jug-Kranjec (jezikoslovje), Aleksander Skaza (primerjalna slavistika), Franc Žagar (metodika)
Lektor in korektor: Jože Sever
Tehnični urednik: Ivo Graul
Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednica), Marjan Javornik, Marko Juvan, Mira Medved, Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki
Tisk Aero, kemična, grafična in papirna industrija, Celje
Opremila inž. Dora Vodopivec
Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12
Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265
Letna naročnina 4.000.– din, polletna 2.000.– din, posamezna številka 500.– din
Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 1.000.– din
Za tujino celoletna naročnina 10.000.– din
Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12
Revijo gmotno podpirajo Kulturna skupnost SRS, Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Izobraževalna skupnost SRS za družboslovje
Naklada 2.500 izvodov

Vsebina tretje številke

49 *Aleksander Skaza*, Slavistično društvo Slovenije in naš čas

Razprave in članki

51 *Janez Rotar*, Slovenski avtorji in cirilica

Jubilanti

58 *Hermina Jug-Kranjec*, Janez Gradišnik – sedemdesetletnik

60 *Gregor Kocijan*, Življenjski jubilej Emila Cesarja

Slovenščina v javni rabi

62 *Janez Orešnik*, K izvoru slovarske enote *pletnja*

62 *Emica Antončič*, Lektor v današnjem gledališču

65 *Milan Cilenšek*, Položaj lektorja pri dnevniku

68 *Sonja Starc*, Lektorstvo na Obali

Kulturnozgodovinske ekskurzije

70 *Marja Bešter*, Ekskurzija v slovensko zamejstvo v Italiji

Zapiski

78 Izjava Slavističnega društva Slovenije

79 *Zoltan Jan*, Vpogled v delo Inštituta za slovansko filologijo v Trstu

3/III *Irena Novak-Popov*, Dvanajsto republiško tekmovanje za Cankarjevo priznanje 11. aprila 1987 na Prevaljah in v Ljubljani

3/III XII. kongres ZSDJ

3/IV Obvestilo slovenskim prijavitelcem za X. mednarodni slavistični kongres v Sofiji

SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE IN NAŠ ČAS

Slavistično društvo Slovenije naj bi kot strokovno društvo skrbelo za razvoj slovenistike in v skladu s potrebami in značajem slovenske kulture tudi za razvoj širše slavistike. To nalogo Slavistično društvo v glavnem tudi opravlja na znanstvenem, poljudnoznanstvenem in vzgojno-izobraževalnem področju. Toda posebne razmere, v katerih živimo, so tudi Slavistično društvo potegnile v vrtinec, v katerem se je moralo in se še mora spopasti in spopadati z nekaterimi bolj političnimi kot strokovnimi vprašanji. V obdobju tako imenovanega usmerjenega izobraževanja smo se morali bojevati za temeljno vrednoto slovenskega naroda in kulture – za materinščino, za ustrezno mesto in vlogo slovenskega jezika in književnosti v slovenskih šolah. Slavistično društvo Slovenije je bilo prvo strokovno društvo, ki je kritiko usmerjenega izobraževanja podkrepilo s konkretnim predlogom za spremembo učnega načrta in programa. Skupaj z Društvom za primerjalno književnost Slovenije je sestavilo osnutek učnega načrta in programa za slovenski jezik in književnost za srednje šole in dalo poleg tega vrsto pobud za pripravo novih jezikovnih in literarnih učbenikov in priročnikov. Slavistično društvo Slovenije je doseglo, da je pri prenovi slovenskega šolstva oziroma popravljanju napak, ki jih je zagrešilo tako imenovano usmerjeno izobraževanje, v slovenskih šolah materinščina zopet dobila veljavo temeljne vrednote in izhodišča za izoblikovanje vzgojno-izobraževalnih načrtov in programov. Vendar Slavistično društvo Slovenije tudi s sedanjo prenovi šolstva ni povsem zadovoljno. Slovenske slaviste ne zaskrbljuje samo materialna revščina našega šolstva, marveč tudi odnos vodstvenih ustanov in služb do učitelja in učenca. V našem šolstvu je še vedno prisotna »inšpektorska miselnost«, ki namesto žive in ustvarjalne šole zahteva togo spoštovanje in uradniško izvajanje učnih načrtov in programov. Slavistično društvo Slovenije meni, da so še tako dobro sestavljeni učni načrti in programi samo skupno izhodišče, ki naj bi ga učitelj posredoval in učenec sprejemal v skladu s svojimi individualnimi posebnostmi in stvarnimi življenjskimi zahtevami sodobnega civiliziranega sveta. – Kljub tem in podobnim kritičnim pripombam, ki jih je še nekaj, bi lahko rekli, da sta slovenski jezik in slovenska književnost v Trubarjevem 1986. letu zopet dobila v slovenskih šolah ustrežnejše mesto in veljavo.

Toda v tem Trubarjevem letu in, žal, tudi leto pozneje se pod različnimi imeni in naslovi od zloglasnih skupnih programskih jeder do najnovejših členov pri predlogih za spremembo zvezne ustave vedno znova pojavljajo poskusi unitarizma v vzgoji in izobraževanju. Slovenski slavisti take poskuse zavračamo, od prenovljene slovenske ustave pričakujemo, da bo z jasno in kleno slovensko besedo nedvoumno zapisala pravico in dolžnost slovenskega naroda, da ohrani in brani nacionalno pristojnost in neokrnjeno suverenost na področju vzgoje in izobraževanja. – Slavistično društvo Slovenije sodi, da bodočnost Jugoslavije ni v nasilnem »uskklajevanju« nacionalnih kultur, marveč v svobodnem in ustvarjalnem sodelovanju teh kultur na vseh področjih in ravneh.

Za ustvarjalno in svobodno življenje so nujno potrebni nekateri pogoji.

Slavistično društvo Slovenije zahteva, da se tudi v širši Jugoslaviji spremeni odnos (ne deklarativni, marveč dejanski) do narodov in narodnosti, do legitimne pravice vseh in vsakogar, da spoznava in goji materinščino, nacionalno literaturo in kulturo nasploh – ne samo kot šolske predmete, marveč kot temeljne vrednote človekove samobitnosti in svobode.

Slavistično društvo Slovenije protestira proti novemu zveznemu obračunskemu zakonu, ki ga je prevzel tudi republiški, ker določa vzgoji in izobraževanju samo služnostno vlogo v pripravi za materialno produkcijo, kulturo pa opredeljuje samo kot vprašanje življenjske ravni in solidarnosti. Zahtevamo, da se tudi vzgoji in izobraževanju ter kulturi vrne dostojanstvo, kajti družba (tudi socialistična !) lahko napreduje samo v skladnem in celovitem razvoju vseh področij duhovnega in materialnega življenja. – Človek ne živi samo od kruha!

Slavistično društvo Slovenije sodi, da samo nenehna in strokovna skrb za vzgojo in izobraževanje lahko opredeli in ovrednoti vsebino in smisel tega področja družbenega in narodovega življenja in tudi mesto in vlogo učitelja na vseh stopnjah izobraževanja. Ne moremo in ne smemo dovoliti, da bi bila vzgoja in izobraževanje vedno odprto proračunsko in ideološko vprašanje, ki se ga da pragmatično in politično voluntaristično reševati in urejati v skladu s trenutnim razporeditvijo in prepičanjem vodilnih gospodarskih in političnih krogov.

Slavistično društvo Slovenije je strokovno društvo. Prizadeva si za razvoj slovenskega jezikoslovja, literarne vede in kulturologije. Slavistično društvo Slovenije pričakuje in zahteva, da bodo na vseh strokovnih in znanstvenih področjih v naši ožji in širši domovini obveljali samo strokovni in znanstveni argumenti in dejstva. – Ta misel je vodilo Slavističnega društva Slovenije in tudi letošnjega strokovnega srečanja v Bohinjski Bistrici.

Slovenski slavisti upamo, da ljudem dobre volje in misli v Jugoslaviji nazadnje ne bo ostal na voljo samo etični imperativ.

Za slavistično društvo Slovenije
dr. Aleksander Skaza

Slovenščina v javni rabi

Toda v tem tujščinem letu in, žal, tudi leto nazaj se pod mlajšim tinit in navod
zlopolarnih skupnih programskih jeder do razpisov in izborov pri predaji in
zvezne matere vedno znova pojavljajo poskušanja, da se v
ski slavisti take poskuse zavrnemo, od prenovitve slovenskega
jano in kieno slovensko besedo nevdornom zapisala prvico in bolnost slovenskega naroda,
da obrati in brani nacionalno pristojnost in neopredeljenost
opraševanja. – Slavistično društvo Slovenije sodi, da podobnost ljudstvine in v nastanem
uskajevanju» nacionalnih kultur, marveč v svopobnem in usvajanjem sodelovanju teh
kulturi na vseh področjih in ravneh.

Zapiski

78 Izjava Slavističnega društva Slovenije
Slavistično društvo Slovenije zahteva, da se tudi v zvezi s
taliarini, marveč (bepanski) do nalogov in nalogov, do razpisov in izborov pri predaji in
da sponzava in goji materialistično, nacionalno literaturo in kulturo in literaturo, ki samo kol-
ske predmete, marveč kot temeljne vrednote človekove samobitnosti in
Obvestilo slovenskim prijavljencem za X. Slavistični kongres v Splitu

Ob 200-letnici rojstva Vuka Stefanovića Karadžića

Janez Rotar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

UDK 930.85(497.12):003-349

SLOVENSKI AVTORJI IN CIRILICA*

Ko tematiziramo to vprašanje z diahroničnega gledišča, smemo govoriti kar o štiristoletnem razvoju odnosa Slovencev do slovanske pisave, glagolice in cirilice. Res je sicer, da gre za bolj ali manj pasiven odnos, ker Slovenci niso nameravali prevzeti cirilice za svojo pisavo. To pa nikakor ne pomeni, da bi v teh štirih stoletjih ne imela tvornega deleža v razvoju slovanske filološke misli in zavesti, tudi narodne. Ko se cirilica ni pojavljala v slovenskih rokopisnih spomenikih od Brižinskih v 10. stoletju do začetka slovanske tiskane besede v 16. stol., je nasprotno v prvem obdobju razmaha slovanske književnosti izrazito navzoča kot najbolj razširjena in hkrati avtentična pisava Slovanov in tako »tudi za te kraje nikoli ni bila nezanimiva«, kakor ugotavlja Janko Jurančič.¹

Prva in nasploh le malo znana pa redko omenjana napoved slovanskega zanimanja za slovansko pisavo je povezana z zgodnjim slovenskim humanistom po imenu Georgius Henrici de Rayn, v Evropi znan kot Georgius de Slavonia, ki je bil rojen v 2. pol. 14. stol. v Brežicah. Postal je magister na pariški teološki fakulteti in je vzdrževal stike z rojaki, tako da je tja prišlo študirat nekaj Slovencev in tudi Hrvatov. Pod konec življenja je prebival v Toursu, kjer je umrl 1416 in tam so ostali tudi njegovi zapisi o cirilici in glagolici pa krajša besedila o jeziku Slovanov.²

Šestnajsto, reformacijsko stoletje prinese posebej motivirano zanimanje za slovanski pisavi. Če želimo zajeti notranje vzgibe, bi smeli trditi, da so povezani s slovanskim pripadnostnim instinktom, če ne še z izoblikovanim čutenjem in občutjem, ki je nekatere slovanske reformatorje označevalo manj, npr. Trubarja in Dalmatina, druge pa bolj, zlasti pač Krelja in Bohoriča. Krelj je, zahvaljujoč se poznavanju slovanskih pisav iz šole Flacija Ilirika, ki je sicer bil latinist, ponovno omenjal »lepo slovansko pismo« in je obžaloval, da se cirilica ne pojavlja več med Slovenci. Mogoče je bolj pomembno poudariti, da je spriču poznavanja posebnih znakov cirilice, razločeval med č in ć pa med velarnim in palatalnim l in n, kar torej ni le posledica govornih značilnosti rodne Vipavske, ampak sposobnosti Kreljevega razločevanja kot posledice poznavanja slovanske pisave.³

Prav tako zanimiv je Adam Bohorič, ki je prvih 24 strani svoje slovnice *Arcticae horulae* 1584 namenil dvema tabelama cirilice in tabeli glagolice, ob čemer je dal še nekaj ponaazoril v teh pisavah in jezikih, posebej še z očenašem. A že na naslovni strani slovnice je

* Predavanje na bohinjskobistriškem zborovanju slovenskih slavistov 1. oktobra 1987.

¹ J. Jurančič, Problem cirilice na severozahodu južnoslovanskega etničnega ozemlja. Nahtigalov zbornik, ur. F. Jakopin, Ljubljana 1977, 135 – 152.

² Enciklopedija Jugoslavije 3, 1958, 454.

³ Prim. M. Orožen, S. Krelj, Otročja biblija, reprint MK, 1986, Spremna beseda.

kot značilni emblem in vodilo protestantskega gibanja zapisal znane Pavlove besede iz pisma Korinčanom »Vsaki jezik bode Boga spoznal«, in sicer najprej v cirilici, nato v glagolici in še v slovenskem jeziku in pisavi, šele na koncu pa živim jezikom sledita mrtva biblijska, latinski in grški.

Izrazite pa je reformacijska doktrina usmerjala Primoža Trubarja v njegovem odnosu do slovanske pisave in do južnoslovanskih ljudstev, ko je skupaj z Vergerijem in nemškimi teologi snoval, nato pa sam organiziral in do Ungnadovega pristopa, do leta 1561 tudi vodil južnoslovanski prevajalski in založniški zavod v Urachu. Čeprav so najprej tiskali glagolske knjige, so uraški sodelavci po informacijah z Reke od kapetana F. Barba in posredno od metliških trgovcev zvedeli, da glagolica v Dalmaciji pri srednjem sloju zaradi latinice nasploh ni znana oziroma da je v notranjosti povpraševanje le po cirilskih knjigah, ki so jih v Urachu natisnili le sedem nasproti trinajstim v glagolici.⁴

Zanimanje slovenskih reformacijskih piscev za slovansko pisavo je bilo nasploh vendarle povezano predvsem z njihovo in zlasti še s Trubarjevo in Dalmatinovo težnjo, da bi se čisti evangelijski nauk širil k Slovanom na jugu v njihovem jeziku in pisavi, a tudi s samo slovansko knjigo, za kar sta Trubar in Dalmatin nekatere pripravila s posebnimi opozorili ali besednimi registri.

V naslednjem poldrugem stoletju ni izpričan stik Slovencev s cirilico, le Valvasor kot polihistor poda tabeli obeh pisav v Slavi vojvodine Kranjske, novo obdobje zanimanja zanjo pa napoveduje znanstvena misel nekaterih slovenskih besednikov. Savinjčan Joannes Sigismund Popovič, rojen 1705 v Arclinu pri Celju, profesor nemščine na dunajski univerzi in utemeljitelj diferenciacij v standardizaciji knjižne nemščine in potemtakem eden izmed evropskih napovedovalcev neofilološke vede, znanosti o živih, ljudskih jezikih, je poznal slovanska narečja in druge slovanske jezike. Tako se je npr. v svoji polihistoriki knjigi Untersuchungen vom Meere, Leipzig 1750, lotil tudi filoloških vprašanj in se je zelo laskavo izrazil o štokavskem idiomu kot najlepšem narečju južnih Slovanov, v čemer pa je najbrž sledil podobni oznaki, ki jo je bil zapisal pohrvateni Italijan Jacopo Micaglia sto let poprej.⁵

Vsekakor pa je bil Popovič prvi, ki je razmišljal o bohoričici iz reformnih pobud, in je za sibilante in šumevce predlagal adaptacijo cirilskih znakov. Hkrati je opozoril na zveze med slovenskim in starim cerkvenoslovanskim jezikom. Lahko bi se reklo, da je za še nerojeno neofilološko vedo, za slavistiko nakazoval in napovedoval dve temeljni vprašanji, temeljni nalogi – reformo in poenostavitev slovanske pisave in pa soodnos med slovenščino in staro cerkveno slovanščino. V 19. stol. sta to v resnici dve poglavitni nalogi slovanske filologije.

V isti smeri kot Popovič je nakazoval svoje zanimanje tudi kapucin Bernard Mariborski, Janez Anton Apostel, poznavajoč Popovičevo delo ali pa tudi ne vedoč zanj. Njegov rokopis nemško-slovenskega slovarja je namreč nastal že do 1760, obsega pa izredno bogato besedišče, kakih 55.000 besed, kar dovolj ponazarja primerjava s prvo izdajo Vukovega Srbskega slovarja iz leta 1818, ki je zajemal 26.000 besed. Besedišču je Apostel dodal tudi Alphabetum Vetus glagolitico a SS Cyrillo et Methodis Inventum, ac Modernum a S. Hieronimo Jn Ecclesiam Introductum. Sprejel je torej apokrifno izročilo o deležu sv. Hieronima v nastanku glagolice.

Še v istem desetletju, dvesto let po Kreljevi Postili 1567, ki »ima to staro abc po imenih«, in skoraj dvesto let po Bohoriču prinese slovanska knjiga, spet slovanska slovnica, tabeli slovanskih pisav, glagolice in cirilice. Marko Pohlin je v Krajski grammatiki leta 1768

⁴ Prim. J. Rotar, Delo Primoža Trubarja za glagolsko in cirilsko knjigo. Protestantismus bei den Slowenen – Protestantizem pri Slovencih, Wiener slavistischer Almanach, 13, 1983, 57–87.

⁵ J. Micaglia, Blago jezika slovinskoga, 1649–51, predgovor.

slovenskim preroditeljem prvi posredoval slovanski pisavi, ki sta naslednje stoletje dajali, zlasti pač živa cirilica, mnogotere spodbude v njihovem jezikovnem in narodnem prizadevanju.

Najbrž ne bomo daleč od resnice, če trdimo, da so začetniki »slavjanovedenija«, slova-
nozanstava, in napovedovalci slavistike in slovenistike koroški slovničar Ožbalt Gut-
sman, Kranjci Marko Pohlin, Blaž Kumerdej in Žiga Zois. Gutsman je svojo slovensko
slovnico objavil 1777, torej istega leta kot utemeljitelj rusistike M. V. Lomonosov svojo
epohalno Rossijska grammatika, a Gutsmanova je do 1829 izšla še petkrat.⁶ V njej je po-
udaril, da so Slovani v Avstriji v večini in da ima slovenščina v njej naravni domovinski
položaj in tudi tako pravico. Obžaloval je, da so Slovani nepovezani in da so opustili svojo
lastno staro pisavo, ki so jo prepustili Ilirom, torej Slovanom na jugu, in pa Rusom. Če že
ni prvi uvidel, pa je Gutsman prvi zapisal, da bi slovanska pisava za Slované pomenila
to, kar za Nemce pomeni njihova gotška pisava, fraktura, ki jo tedaj uporabljajo vsi Nemci
in tako rekoč izključno. Slovanska pisava se z njimi lahko kosa in bila bi trdna vez med
slovanskimi narodi.

Podobno občutje je moralo valoviti že v Krelju, ko je v svoji Postili slovenski tako obču-
tenjsko zapisal: »Bog otel pak, da bi to isto, zlasti čurilsko lepo pismo, mogli spet v ljudi
perpraviti.« Z Gutsmanom in drugimi preroditelji je slovanska pisava, njena častitljiva
starina prihajala in filološko in zgodovinsko zavest in postaja osnova njihove samozavesti
in samozavedanja o dolgi zgodovini slovanske kulture. Spomnimo se samo, kako so v na-
slednjih desetletjih z vnemo iskali starih pisanih besedil in tiskov (in v zagnanosti so se
posamezniki zatekali celo k mistifikacijam, kot npr. Hanka s Kraljedvorskim in Zeleno-
gorskim rokopisom; naj ne pozabimo, da je avtentičnost prvi spodbijal ravno J. Kopitar!).
Tudi baron Žiga Zois je bil zbiralec starih slovanskih rokopisov in tiskov in J. Kopitar
zanj.⁷ S cirilico in z glagolico ga je seznanil B. Kumerdej, sam Zois pa je napravil več za-
pisov o starih slovanskih knjigah. O Zoisovi zbirki glagolskih in cirilskih besedil je pisal
tudi tedanji evropski potopisec B. F. Hermann v knjigi *Reisen durch Oesterreich, Steier-
mark, Kärnten, Krain und Italien, 1781*. V duhu tedanjega občutenja in duhovne usmer-
jenosti časa je zapisal, da bi Zoisova »zbirka glagolskih in cirilskih ter drugih tekstov
mogla biti za kranjsko literaturo in sploh za jezikoslovce zelo pomembna«.

Če je pobuda zanimanja za slovanski pisavi v 16. stol. »slovanski instinkt«, smemo v času
preroda govoriti že o izrazitem jezikoslovnem instinktu, ki sooblikuje narodno prerodno
in jezikovno oblikovanje, s čimer so se oblikovali pogoji za moderni individualni razvoj;
ali drugače povedano, nastale so prvine in procesi, ki so se posebno močno izkazali v na-
slednjih desetletjih ob zavračanju ilirizma. Te okoliščine se zlasti jasno napovedujejo že
v pisanju Valentina Vodnika. V daljšem sestavku, prvem slovenskem feljtonu *Povedanje*
od slovenskega jezika (*Lublanske novice 1797/98*), piše tudi o slovenski in slovanski pi-
savi. Ko se je leta 1809 lotil reforme bohoričice po načelu, da bi vsak glas izražal en sam
znak, se je ravnal po Popovičevi nameri iz leta 1750, da bi za sibilante in šumevce pri-
lagodil cirilske znake. Toda politični preobrat, ki so ga prinesle Ilirske province in dale
večjemu delu slovenskega naroda relativno avtonomijo in kulturno samostojnost, je za
Vodnika dosegel vrh z Marmontovo šolsko postavo. Ta je v slovenske šole uvedla slo-
venščino kot učni jezik in Vodnik se je tako ves posvetil pisanju slovenskih učbenikov,
med njimi tudi slovnice Pismenost ali gramatika za prve šole, 1811. V njej je seveda ostal
pri bohoričici.

V istem času tudi Jernej Kopitar objavlja svoje znamenite *Patriotische Phantasien einer
Slawen* in v njih kot že v slovnici 1808 razpravlja o slovenski in slovanski pisavi in o po-

⁶ O. Gutsman, *Windische Sprachlehre*, Celovec 1777, 1786, 1790, 1799, 1809, 1829.

⁷ Prim. V. Mošin, *Kopitarjeva zbirka slovanskih rokopisov in Zoisov cirilski fragment*, Ljubljana 1971.

trebi, da bi se Slovani v pisavi zedinili. Kopitarjeva ideja o potrebi reforme slovenske pisave in pravopisa se je oblikovala v tedanjem evropskem neofilološkem iskanju. Intimno in ne le znanstveno pa ga je k temu še posebej usmerjala misel o etnogenezi Slovencev, torej karantansko-panonska koncepcija slovenske zgodovine, slovenske etnične in jezikovne samobitnosti. Njo je v poglavitnem povzel po Trubarju. Znamenita Trubarjeva dialektalna paradigma iz leta 1555, ki je hkrati *carta magna* slovenščine in slovenskega naroda,⁸ ni bila nikakršen konstrukt, ampak jezikovno in etnično tenkočuten posnetek resničnega stanja in ljudskega etničnega pomnjenja. Pronicljivo Trubarjevo označitev bogati še izredna slogovna dognanost paradigme. Od najzgodnejših stoletij sicer prenašajo ljudstva zavest o svojih etničnih prvinah in izkazujejo jo na različne načine, tako v okoliščinah socialnega življenja, verske pripadnosti, državne pogodjenosti, naj so samostojna ali pa podrejena. Pri Trubarju se na primer presenetljivo pogosto pojavljajo zapisi in misli o usodi knezov Celjskih, najmočnejših fevdalnih velikašev na slovenskih tleh v srednjem veku. Živ je moral biti med ljudstvom spomin nanje v deželah, kjer so odločali ali soodločali, tako v Štajerski kot Sklavoniji srednjeveškega obsega in na Ogrskem.

Kopitarjeva navezanost na Trubarja in na njegovo temeljno etnično in jezikovno paradigmo, na njegovo in njegovih sobesednikov označevanje slovenskih dežel, na njegovo občutenje in izpovedovanje slovenstva je izrazita. Posebno prepričljivo se kaže že v naslovu slovnice 1808 – *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* – podrobneje pa v predgovoru, kjer povzema Trubarjeve misli o slovenščini, ob čemer uporablja ista poimenovanja, opozarjajoč kot Trubar na širšo vzajemnost južnoslovenskih jezikov in na okoliščino, da slovanski jezik uporablja »naš dedni sovražnik Turki, ki je iztrgal krščanska tla«⁹.

Kopitarjeva in Miklošičeva teza o panonskem izvoru jezika starih slovanskih bogoslužnih knjig oziroma besedil je prav tako nastala ob zavesti in spoznavanju dediščine slovenskih reformatorjev 16. stoletja.

V predgovoru slovnice je 1808 v tem pogledu za Kopitarja še pomembnejši Krelj – potomoma pripisuje Postilo slovensko Dalmatinu – in takole piše: »Trubarja veliko prekaša po intenzivnem in po ekstenzivnem jezikovnem znanju. Trubar je pisal 'za širjenje čistega evangelija', Dalmatin (recte: Krelj!) pa tudi 'za prevzetje samega jezika«, citira Schnurrerja, prvega raziskovalca slovenske protestantike.¹⁰ Tako so v ravnokar omenjeni Postili, nadaljuje Kopitar, številne besede in jezikovne oblike, ki jih ni najti ne pri Trubarju, ne v svetem pismu iz leta 1584, zato pa v staroslovanščini. Po Kopitarjevi sodbi »se približuje južnoslovenskim narečjem«¹¹ v tem namenu, da bi Kreljev jezik sprejeli tudi južneje in da bi se v njem širil pravi evangelijski nauk ter da bi ljudstva povezoval.¹¹

Kopitar-Miklošičevo in še mnogih drugih prepričanje o slovenščini kot direktni in najbližji potomki in dedinji tiste stare slovanščine, ki je zapisana v bogoslužnih besedilih Metoda in njegovih prvih učencev v Panoniji in na Moravskem, je močno označevala in usmerjala slovensko jezikovno misel in delo v 19. stol. Pospeševala je slavizacijo slovenščine, v minulih dveh stoletjih že toliko germanizirane, da so mnogi mislili, da je kot slovanski jezik izgubljena. Slavizacija je številne posameznike vodila tudi k stari slovanski

⁸ Dobro je večkrat citirati to paradigmo: »Kedar ta slovanski jezik se povsod gluh in v eni viži ne govori – drigači govore z dosti besedami Krajnci, drigači Korošci, drigači Štajerji inu Dolenci ter Bezjaki, drigači Krašovci inu Istrijani, drigači Krovati –, obtu smo mi le-tu delu v ta krajnski jezik hoteli postaviti za dosti riči volo, nerveč pak, kir se nom zdi, de ta tih drugih dežel tudi mogo zastopiti.«

⁹ Prim. J. Kopitar, M. Čop, Izbrano delo, ur. J. Kos, Ljubljana 1977, 26–27.

¹⁰ Prim. Rolf-Dieter Kluge, *Frühe Tübinger Beiträge zum Verlauf und zur Erforschung der slovenischen Reformation*. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Obdobja 6, ur. B. Pogorelec in J. Koruza, Ljubljana 1986, 209–226.

¹¹ Op. 9, 27–28.

pisavi, zlasti k živi cirilici, ki je kot častitljiva starina hkrati bila protiutež pangermanski gotici. Usmerjenost k slovanski pisavi posebej močno izpričujeta Peter Dajnko in Frančišek Serafin Metelko, ki pobudita reformo slovenske pisave z uporabo nekaterih grških in cirilskih znakov. Njuno, posebno Metelkovo prizadevanje se navezuje na razpoloženje preroditeljev, ki ga dobro ponazarja med drugim že Vodnikov zapis v Lublanskih novicah 5. 8. 1797 ob tem, da je Napoleon dal iz Rima v Pariz prepeljati glagolsko in cirilsko tiskarno. Slovenski pesnik in prvi časnikar takole prerodno sklepa: »Zdej so (Francozi) dobili med drugimi tudi slovanske črke, kakor so jeh Krānjci tukej v' Lublani pred 200 letmi imeli. Za zdej bodem kratko rekel, da s' pomočjo nekidanih bukev slovenskih se bude našim krajnskim jeziku kaj več pomagalo.« Če pisci reformacije, niti Krelj in Bohorič, ne dajejo oporišč za sklepanje o njihovem vedenju za panonsko-moravsko obdobje Metodovega delovanja in rabe slovanske pisave v teh prostorih, pa posredno na to opozarja Vodnik, čeravno je težko sklepati, iz kakšnih virov in če ne kar iz Kreljevega pisanja!

Podobno usmerjenost k stari cerkveni slovanščini izpričuje tudi Peter Dajnko tudi še po svoji slovnici. To dokazuje njegova primerjalna razprava, ki jo je označil z letnico 1836, hranijo pa jo v Univerzitetni knjižnici v Mariboru in ima naslov: *παρὰ λλι σ μ ο σ linguarum novissimae Slavorum inter fluvia Muram, Drauum, Savumque, nec non proximarum dialectorum Hungariae, Croatiae ad limitantis cum veterissima lingua glagolitica.*¹²

Dobro je znano, da Dajnkova in Metelkova reforma nista uspeli. Neestetsko mešanje grških in cirilskih znakov v latinici so odklonili slovničarji in esteti J. Zupan, M. Čop, F. Prešeren, A. Murko, a tudi sam Kopitar je kasneje uvidel nesporazum. Po pravici poudarja J. Jurančič,¹³ da je Murkova zavrnitev novih pisav v slovnici, ki jo je kot Slovenjgoričan izdal v Gradcu 1832, preprečila delitev slovenščine v dve pisavi, metelčico za Kranjsko, dajničico za Štajersko, ki bi prekinila enotnost slovenske pisave, dosežene že v reformacijskem 16. stol., ohranjene v vseh slovenskih deželah tako imenovane Notranje Avstrije, torej v Koroški, Štajerski in Kranjski z Goriško in Gradiško. Le Slovenci onstran Mure so imeli svojo pisavo po ogrskem zgledu.

Tudi prevzem nove pisave po češkem vzoru (poprej so to možnost slovenski besedniki, tudi Kopitar, zavračali zaradi njenih diakritičnih znakov!), ki se začne z Vrazovo zbirko slovenskih ljudskih pesmi, objavljenih leta 1839 v Gajevi tiskarni v Zagrebu, je ohranjala in še naprej močno utrjevala tradicijo enotne slovenske pisave za vse dežele. Njena kontinuiteta od reformacije sèm je torej resnično dolga, posebno če jo primerjamo s pravopisno in jezikovno razdeljenostjo in pisanostjo pri Hrvatih, ki so jo prerasli šele z ilirizmom, pa še tedaj z odpori v Dalmaciji in Slavoniji, ali pa s pisanostjo srbskih pisav 18. stoletja. Ta pisanost je motila že Vitezovića, zlasti pa je vznemirjala Jerneja Kopitarja.¹⁴ Ni čudno, da se je s tako vnemo posvetil vzgoji Vuka Karadžića in da si je toliko prizadeval, da je njuno prizadevanje napredovalo in uspelo.

Pri Slovencih – podobno pa je bilo tudi pri drugih slovanskih narodih, če politično niso bili samostojni – se je v tem procesu v povezovanju z začetki slovanske kulture in z njenimi podedovanimi znaki, s staro cerkveno slovanščino in s staro pisavo, začela postopoma uveljavljati tudi narodnoobrambna motivacija, ki predstavlja tretjo stopnjo v slovenskem oziranju k cirilici kot pisavi prvih slovanskih besedil. Podobna motivacija se kaže tudi ob odmevih na Vukov slovar. Medtem ko je prva izdaja 1818 ostala skorajda

¹² Prim. B. Hartman, Univerzitetna knjižnica Maribor, 1978, 19.

¹³ Op. 1, str. 146.

¹⁴ V predgovoru slovnice Kopitar piše, da so slovanska plemena »kot s kitajskim zidom ločena«, ko uporabljajo vsako svoje pismo: »Medtem ko imajo Slovani na Kranjskem enega, v Dalmaciji drugega, na Hrvaškem tretjega, na Češkem četrtega, na Poljskem petega in v Lužicah šestega, še več, v sami Dalmaciji piše na primer Dellabella na en način, Voltiggi na drugega, spet drugi pa še kako drugače.« Op. 9, 20–21.

neznana, je seznam prednaročnikov druge izdaje leta 1852 bistveno drugačen. V Ljubljano, Trst in Maribor sta prišla res le po dva izvoda, v Celovec in v tamkajšnje bogoslovje s Slomškovo narodno dediščino in Majarjevo duhovno navzočnostjo je prišlo kar osem izvodov, v Celje pa celo deset. In tudi po podeželju jih srečujemo, v Framu na primer dva.¹⁵ Ozračje označuje tudi zapis v Ljubljanskem časniku leta 1851, kjer zanimanje za slovanske starožitnosti in predvsem za slovansko pisavo izpričujejo celovski gimnazijci tako, da bero Vukov prevod Nove zaveze, kot da bi bili »rojeni Rusi ali Srbi.«

Iz podobnih pobud se kaže zanimanje za cirilico kot staro slovansko pisavo, ki je protiutež nemški gotici, tudi v tedanjih Janežičevih in Miklošičevih gimnazijskih učbenikih in berilih. Fran Levstik je v Janežičevem celovškem Slovenskem glasniku 1858 priobčil znani literarnoprogramski esej in v njem zapisal, da bi moral poznati »slovenski pisatelj izmed vseh narečij najprvo ali vsaj tudi srbščino«. Janko Pajk je pripravil kratko antologijo srbskih epskih pesmi in uvrstil tudi spev iz Mažuraničevega epa Smrt Smail age Čengića ter to izdal v knjižici skupaj s prvo slovnico srbskega jezika za Slovence leta 1864 (leto kasneje je I. Macun priredil slovnico hrvaškega jezika¹⁶), kar je Pajk storil mogoče po Levstikovem javnem napotku, saj je v istem eseju tudi zapisal misel, »pesmi srbskega naroda naj bi nas učile, kako se piše« (kar pa je mlada generacija okoli Vaj že presegla in Levstikov napotek ni bil več sprejemljiv). Seveda je Pajk slovnici dodal tudi razpredelnico srbske azbuke.

Po izkušnji z Dajnkom in Metelkom pa ilirizmom ter ob spet utrjeni enotnosti slovenske pisave in pravopisa po češkem zgledu – k Čehom pa so se Slovenci narodnokulturno in tudi politično ozirali bolj kot h komurkoli drugemu – je preostalo vse manj možnosti in potreb, da bi se še naprej srečevali z zahtevno cirilico. Zanimanje se je odslej omejevalo le na filologe, ki so se zelo dobro zavedali, kako velikanski zgodovinski, cerkvenoupravni in narodnokonstitutivni pomen je imela in ima za Srbe, da je ne more nadomestiti nobena druga pisava, čeravno je prav Kopitar mislil drugače in je predvideval, da bodo Slovani v prihodnosti vsi uporabljali latinico. Zadnje tvorno srečanje slovenskih kulturnih in narodnih delavcev s cirilico in z glagolico je prineslo gibanje dela slovenske katoliške duhovščine za slovansko bogoslužje, kar se je krepilo od Toma Zupana pa do izvrstnega raziskovalca najstarejših obdobij slovanske pismenosti Franca Grivca. V Zupanovem okolju je nastalo tudi Ciril-Methodovo šolsko društvo, ki je delovalo na Primorskem, Istri, Štajerski in Koroški, kamor sta posegala Lega nazionale in Deutscher Schulverein z nasprotno akcijo. Krepitev slovanstva Avstrije se v tej dejavnosti slovenskega duhovništva in laikov nadaljuje tudi na tistih osnovah, ki jih je izoblikoval ali ki so bile v zavesti Jerneja Kopitarja.¹⁷

V začetku 20. stol. je zaživel novoilirizem. Vneto ga je zagovarjal Fran Ilešič, posebej tudi kot predsednik Slovenske matice, kar se je močno pokazalo v njenem Trubarjevem zborniku 1908, ki ga je uredil. Tu je očital Trubarju, da je dotlej povezane Slovence in Hrvatov ločil, medtem ko je Luther jezikovno združil različna nemška ljudstva. S somišljeniki si je prizadeval za jezikovno zблиževanje Slovencev in Hrvatov in je doživel tudi jedek Cankarjev posmeh. Mnogo močnejša in bolj življenjska pa se je tedaj kazala jugoslovanska

¹⁵ O siceršnji odzivnosti na Vukov slovar prim. J. Jurančič, Kako je Vukov Srpski rječnik odjeknuo u slovenačkoj leksikografiji, ZMŠC, 3, Beograd 1974, 190–200.

¹⁶ I. Macun, Teoretisch-praktische Grammatik der illirischen Sprache, wie solche in Kroatien, Slavonien, Dalmatien und der Militärgrenze üblich ist, Dunaj 1865.

¹⁷ Ciril-Methodovo društvo je vodil Tomo Zupan. Njegov patriotični obraz kaže tudi knjižica Naš cesar Franjo Josip I, 1848–1896. Povodom petdesetletnice njegovega vladanja. Izdal jo je v samozaložbi in se je razpečevala prek Družbe sv. Cirila in Metoda. Na »Vsprejemnici Družbe sv. Cirila in Metoda« je podpisan kot prvomestnik. Prim.: Rudolf Grulich, Ciril in Metod – sozavetnika Evrope? Ob 1100-letnici smrti sv. Metoda. – Koledar Družbe sv. Mohorja, Celovec 1986, 45–46 (s faksimiloma). Prim. tudi: Viktor Car Emin Moje uspomene na Družbu sv. Cirila in Metoda za Istru, Rijeka, 1953.

politična ideja. Ker so jo zastopali in širili predvsem Hrvati in Slovenci, ki jim je bila cirilica manj znana in težko uporabna, so čutili, da je nekakšna ovira v zbliževanju; oziroma pokazalo se je, da cirilica ne bo mogla postati kulturno in politično integrativna, povezovalna prvina.¹⁸ Na kompromis so pristali mlajši hrvaški pesniki, ekspresionisti in modernisti in so od 1917 pisali v ekavici (A. B. Šimić, T. Ujević, G. Krklec in drugi); a ker srbski pisci niso opustili cirilice, so se tudi Hrvati po 1921 vrnili k ijekavici.

Kot prej in poslej se je tudi tedaj pokazalo, da je od posameznega naroda nenaravno in nesmiselno pričakovati, da bi se odpovedal svoji pisavi ali celo svojemu jeziku – to očitno ne velja za politike! – ko je vendar že posamezno črko iz druge pisave tako težko ali nemogoče uveljaviti, kar kaže zgodovina slovenske ali tudi srbske pisave. Zelo značilno pravi F. Bezljaj:

»Samo izjemoma se je tu in tam uveljavil na novo uvedeni znak. V jezikih s staro tradicijo takšni poskusi niso nikoli uspeli in tudi pri nas niso mogli prodreti (Kopitarjevi pristaši) z uvedbo cirilskih znakov za č ž š. Srbi pa so se pol stoletja upirali pravopisni reformi Vuka Karadžića, ker si je drznil uvajati latinski -j- v častljivo cirilico.«¹⁹

Taki in podobni procesi ter njihovo zgodovinsko odkrivanje in spoznanje nas vselej znova opominjajo, da sta jezik in pisava sploh najbolj očitna znaka narodne identitete in torej tudi njen najbolj občutljiv organ, občutljiv in nenadomestljiv kot človeško oko.

Summary

SLOVENE AUTHORS AND THE CYRILLIC ALPHABET

The treatise deals with the interest of Slovene authors in the old Slavonic Cyrillic Alphabet and their changing motivation. In the pre-Gutenberg era it was Georgius Henrici de Rayn (Brežice in Carniola, second half of the 14th century, died in 1416 in Tours, France) who wrote on the Cyrillic Alphabet because he was stimulated by humanist-traditional reasons. Protestant writers were aware of the part the Cyrillic Alphabet was able to play in the spreading of the Reformation inside the Turkish Empire (P. Trubar). S. Krelj knew the importance of the Cyrillic Alphabet in early mediaeval Slavonic literature, whereas the grammarian A. Bohorič appreciated its value in Eastern Europe, in connection with Polish Pribojevič-like Slavonic elation.

A similar awareness can be ascribed to the polymath J. S. Popovič who showed an interest in the Cyrillic Alphabet in the middle of the 18th century. At the end of the 18th and the beginning of the 19th century, Slovene Renaissance writers in their pro-Slavonic enthusiasm stressed the respectability of the widespread Cyrillic writing and compared it with the general Gothic Alphabet in Germany. They connected it with the Panonian theory on the cradle of Slavonic writing. At the rise of Slovene bourgeoisie in the middle of the 19th century and its political trends, elements of Slavonic culture and, with it, the Cyrillic Alphabet, became more pronounced. At the same time, active interest in the Cyrillic Alphabet came to an end because Slovenes never used it for the writing of their own language.

¹⁸ F. Maselj Podlimbarski v svojem »jugoslovanskem romanu«, kot označuje Gospodina Franja, SM 1913, zelo poetiziranemu pozitivnemu junaku Srbu Jovici Miloševiću celo očita, da je šovinist, ker svojemu prijatelju Slovencu piše v cirilici Gre za očitni primer nepoznavanja pojmovnega obsega te besede.

¹⁹ F. Bezljaj, Eseji o slovenskem jeziku, Ljubljana 1967, 64.

JANEZ GRADIŠNIK – SEDEMESEETLETNIK

Sodelavcem Jezika in slovstva, ki letos praznujejo pomemben življenjski jubilej, se je v zgodnji jeseni pridružil tudi Janez Gradišnik. Slavljeneц spada med tiste ljudi, ki z načinom življenja, predvsem pa z delom vztrajno zanikujejo kronološko starost. Zato se ustaljena predstava o sedemdesetletniku le stežka ujame s podobo živahnega in energičnega sivolasega moža, ki ga srečujemo, ko med tednom hiti po opravkih ali pa se konec tedna poln doživetij vrača z izleta v ljubljansko okolico. Vsako od takšnih srečanj pa je samo kratek premor v njegovem z delom izpolnjenem življenju, katerega večji del ostaja skrit za vrati njegovega doma na Celovski cesti. O njem lahko samo ugibamo, dokler nas ne preseneti z novim prevodom, izvirno knjigo ali s kritičnim razmišljanjem o jeziku.

»* 22. 9. 1917, Stražišče pri Prevaljah; pisatelj, dramatik, esejist, publicist, urednik (Prostor in čas) in prevajalec. Po učiteljsčju v Mb. pedagogika na FF v Lj. (–1940). 1941–42 v nem. ujetništvu, nato med NOB na Hrvaškem, sodeloval v sl. org. OF v Zg.; zadnje mesece pred osv. v ustaškem zaporu. Po vojni tajnik v ministrstvu za Slovenijo v Bg., nato urednik pri DZS (1946–52), odtlej svobodni književnik in prevajalec.«¹

Podatki o jubilanu pričajo o tem, da je vsako, še tako bogato človeško življenje mogoče zajeti v nekaj vnaprej odmerjenih vrstic. Težje je z delom, posebno, če ga je toliko, kolikor ga je opravil Gradišnik. Samo naslovi del, ki jih je prevedel v zadnjih štiridesetih letih, obsegajo v Modrovem Leksikonu novejšega prevajanja več kot dve gosto tiskani strani, večina od tega so knjige s po več sto stranmi. K temu je treba prišteti štiri knjige izvirne proze: Pot iz noči (1949), Ura spomina (1961), Plamenica (1981), Moj prijatelj Dane (1983) in šest knjig z jeziko(slo)vno tematiko: Pomorska slovenščina (1961, skupaj z E. Koprivo in V. Nagličem), Slovenščina za Slovence (1967), Slovenščina za vsakogar (1974), Še znamo slovensko? (1981), Za lepo domačo besedo (1985) in Naš jezik (1986). Letnice govorijo o tem, da je večino naštetega dela opravil v zadnjih petintridesetih letih, v obdobju, ki je v življenjepisu zajeto s sintagmo »odtlej svobodni književnik in prevajalec«. Predvsem s tem časom njegovega življenja in dela pa se bo ukvarjal tudi tale jubilejni zapis.

Čeprav se je Gradišnik s prevajanjem ukvarjal že prej, se za negotovi poklic svobodnega književnika in prevajalca ni odločil prostovoljno. Po izidu Kocbekove knjige Strah in pogum je izgubil službo urednika in prevajanje je postalo njegova služba, povezana s pojmom vsakdanji kruh. Trd kruh bi bil to, če ga ne bi rahljalo živo zanimanje za jezike in književnosti, iz katerih je prevajal, predvsem pa velika ljubezen do slovenščine. Iz nje je rasla nenehna potreba po izpopolnjevanju, težnja, da bi karseda popolno ohranil (s)misel izvirnika, obenem pa uporabil vse izrazno bogastvo materinščine. Tako je služba postala Janezu Gradišniku življenjski poklic.

Kako bi si sicer lahko razložili sorazmerje med količino in kakovostjo njegovih prevodov, pa dejstvo, da tudi med redkejšimi neumetnostnimi besedili, ki jih je prevedel, ne najdemo povprečnega, lahko prevedljivega dela, ki bi obetalo hiter in gotov zaslužek. Tudi ni prevajal samo iz ene književnosti oziroma enega jezika. Izbiral je ali pa so zanj izbrali drugi, ki so mu zaupali, najboljše in najtežje iz različnih književnosti in obdobji, potem pa je neglede na vloženi čas in trud iskal in primerjal, dokler se avtorjeva misel ni zrasla z duhom in izraznostjo slovenskega jezika. Marsikdo med nami se je v študentovskih letih poigral z mislijo, kako

¹ Citirano po Slovenska književnost, Leksikoni Cankarjeve založbe, Ljubljana 1982, str. 95–96.

bi se dalo v slovenščino prevesti odlomek iz Joyceovega Uliksesa. Gradišnik je prevedel celega (1967) in za prevod 1969 dobil nagrado Prešernovega sklada. Slovenskim bralcem je približal Thomasa Manna (Čarobna gora, 1959) in Roberta Musila (Mož brez posebnosti, 1962) – za oba prevoda je 1963 dobil Sovretovo nagrado – pa Hermana Hesseja (Stepni volk, 1969), Franza Kafko (Amerika, 1969), številna dela Heinricha Bölla (v revijah; v knjigi Klovnovi pogledi, 1966), Hermana Wouka (Upor na ladji Caine, 1955), Ernesta Hemingwayja (Komu zvoni, 1950; Starec in morje, 1955), Thomasa Wolfa (O času in reki, 1961), Sinclaira Lewisa (Elmer Gantry, 1951; Kraljevski Kingsblood, 1952), Georgea Eliota (Mlin na reki Floss, 1961), Aldousa Huxleya (Groteskni ples, 1966), Laurencea Stema (Tristram Shandy, 1960), Vercorsa (Oči in svetloba, 1950), Alberta Camusa (Novele, 1952; Mit o Sisifu, 1980), Henrija Bergsona (Esej o smehu, 1977), pa Mojstra in Margareto Mihaila Bulgakova (1971), Korjenje (1955) in Ločitve (1964) Dobrice Čosića, Praprot in ogenj (1967) in Prazne hribe (1973) Antonija Isakovića ter še veliko drugih.

Posebno mesto v prevajalskem delu Janeza Gradišnika zavzemajo prevodi za otroke in mladino. Otroci so najbolj hvaležni, najbolj občutljivi, obenem pa tudi najbolj kritični bralci. Gradišnik se je tega ves čas zavedal, ko je številnim generacijam mladih prevajal najzanimivejša dela iz svetovne mladinske književnosti. Vsem, ki nam je otroški svet pravljic vzela vojna resničnost in nas-tudi težki povojni čas ni mogel v celoti odškodovati za vse izgubljeno, je v najstniških letih s prevodi Julesa Verna (Skrivnostni otok, 1948; Petnajstletni kapitan, 1949) pomagal znova poiskati izgubljeni svet domišljije in ga smiselno povezati z resničnostjo, se navduševati nad Gulbertovim Robinom Hoodom (1953), Hunterjevimi Neverjetnimi prigodami profesorja Modrinjaka (1954), Stevensonovo Črno puščico (1955), Tremi kraljevskimi opicami Walterja De La Mareja (1958) in prek del Thomttona Wilderja (Marčeve ide, 1960; Most svetega kralja Ludovika, 1962) vstopati v svet odraslih. Še potem pa, ko smo že odrasli, smo z veseljem ponovno ali prvič prebirali njegove prevode, ki smo jih kupovali svojim otrokom: Twainove Prigode Toma Sawyerja (1960) in Huckleberryja Finna (1962), Hagełstan-gejevega Velikega premetenca (1978), Chestertonov roman Mož, ki je bil Četrtek (1980) in druge. Gradišnikovi prevodi pa so razen že navedenega opravljali še drugo, prav tako važno poslanstvo: skozi zanimivo zgodbo so nam potrpežljivo in domiselno razkrivali lepote slovenske besede, nas učili, kako je treba in kako se kaj da povedati v materinščini. Da je bila ta prostovoljna šola uspešnejša od naših sicer prizadevnih učiteljev, ni treba posebej poudarjati. Dala pa nam je še nekaj: zelo določno predstavo o tem, kakšen mora biti dober prevod. Večkrat o tem odloča že naslov. Kot npr. razkošno igriva glasovna slika Terezinka, z zvončkom vlak (1959), ki je povsem zasenčila prikupni izvorni naslov otroškega delca Jamesa Krüssa Henriette, Bimmelbahn.

Prevajalci, kakršen je Janez Gradišnik, so redki. To so mu priznali tudi stanovski tovariši, ko so mu letos ponovno podelili Sovretovo nagrado – tokrat za življenjsko delo.

Drugo pomembno področje jubilatove skrbi za kulturo slovenskega jezika je jezikovna vzgoja in svetovanje. Na njem že vrsto let uspešno združuje svojo osnovno pedagoško poklicno usmeritev, dolgoletne prevajalske izkušnje, predvsem pa kritične ugotovitve in spoznanja »uporabnika«, to je bralca in poslušalca slovenske pisane in govorne besede. Gradio, ki se mu je z leti nabralo iz rednih časopisnih rubrik in občasnih radijskih pogovorov, je obdelal in zbral v petih knjigah. Pomembno pa je tudi njegovo delo pri Jezikovnem razsodišču, katerega član je bil od ustanovitve 1980 do leta 1982.

Vse to obsežno Gradišnikovo delo še čaka na poglobljen strokovni pretres in objektivno oceno. Eno pa je gotovo: zaradi perečih problemov, ki se jih loteva – včasih skritih za navidez nepamembnimi, za uporabnike pa izredno važnimi vprašanji o pomenu, vlogi, pravilni oz. nepravilni rabi, potrebnosti oz. odvečnosti, zamenljivosti in nezamenljivosti posameznih besed in oblik – pomeni jezikoslovno prizadevanje Janeza Gradišnika pomembno dopolnitev k teoretičnemu raziskovanju slovenščine. Zato je celo ob posameznih skrajnih, s strokovnega

stališča vprašljivih ali nesprejemljivih rešitvah primerno izhodišče za strpno, z argumenti podprto razpravo o vsem, o čemer je (ali pa se samo zdi, da je) slovensko jezikoslovje doslej premalo razpravljalo. Eno od številnih možnih poti za sodelovanje je nakazalo uredništvo tednika 7 D, v katerem je Janez Gradišnik vrsto let vodil jezikovno rubriko. (Po njegovem odhodu je za rubriko nekaj let skrbel dr. Jože Toporišič.) Danes je jezikoslovnim vprašanjem v tej reviji odmerjena cela stran, o problemih slovenščine pa drug ob drugem razmišljata predstavnika dveh različnih generacij, jezikoslovnih šol in nazorov: Janez Gradišnik in Velemir Gjurin. Poteza, ki govori o tem, kako se Slovenci vse bolj zavedamo, da pri tem ne gre za nepomembno »kotičkarstvo«, ampak za prepotrebno zunajšolsko in pošolsko vzgojo v materinščini. Poteza, ki kaže tudi na Gradišnikovo pripravljenost za sodelovanje v stvareh, ki so nam skupna skrb. In ne nazadnje tudi poteza, ki je priznanje jubilarntovemu dolgoletnemu požrtovalnemu delu. Za to pa bi se mu rado zahvalilo tudi uredništvo Jezika in slovstva.

Hermína Jug-Kranjec
Filozofska fakulteta v Ljubljani

ŽIVLJENJSKI JUBILEJ EMILA CESARJA

Med slaviste-šestdesetletnike se je letos uvrstil tudi naš kolega Emil Cesar, znani kajuhslovec in izvrstni poznavalec literarnega in kulturnega življenja med narodnoosvobodilnim bojem. Jubilarnt je bil rojen 16. avgusta 1927 v Ljubljani. Po končani gimnaziji se je vpisal na slavistiko ljubljanske Filozofske fakultete. Še pred koncem študija se je zaradi slabih socialnih razmer zaposlil. Življenjska pot ga je peljala na gimnazijo v Kamnik, k Slovenskemu poročevalcu, po diplomli pa na Srednjo vzgojiteljsko šolo, osnovno šolo Majde Vrhovnikove (ravnatelj), na Šolski center za blagovni promet (vse v Ljubljani) in končno na Pedagoško akademijo v Ljubljani (1977), kjer še danes predava o novejši slovenski književnosti.

Ustanovitev Kamniškega zbornika ga je dokaj zgodaj spodbudila, da je začel objavljati svoje literarnogodovinske sestavke (najprej o Finžgarju, Medvedu idr.), in kaj hitro se je pokazalo, da bo njegovo raziskovalno torišče slovenska književnost med narodnoosvobodilno vojno. V to smer so kazali sestavki o Bogu Flandru-Klusovem Jožu (Kamniški zbornik, Borec, Loški razgledi, Jezik in slovstvo itd.) in nato ureditev njegovega zbranega dela (Bataljon, 1958). Krog obravnavanih tem o narodnoosvobodilnem slovstvu je naš jubilarnt postopno širil na številne literarne ustvarjalce in nekatere kulturne dejavnosti med vojno, po desetih letih objavljanja pa je začel tudi s sintetičnimi prikazi narodnoosvobodilnega slovstva pri Slovencih. Prva taka razprava je bila Delež Gorenjske v književnosti narodnoosvobodilnega boja (1971), potem pa so sledile: Slovenska partizanska književnost do septembra 1943 (1972), Književnost narodnoosvobodilnega obdobja in njeni stiki s tujino (1973), Slovenska književnost v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945 (1975), Pregled slovenske poezije v obdobju narodnoosvobodilnega boja (1975) idr. Te preglede odlikujejo temeljito poznavanje obravnavane snovi, kritičnost, natančnost, smisel za kombinacijo dejstev, pretehtanost sodb itd.

Naštete in še druge pozitivne lastnosti so že na prvi pogled vidne tudi v številnih literarnogodovinskih sestavkih o Karlu Destovniku-Kajuhu, ki je postal osrednja tema Cesarjevega

raziskovanja. To nagnjenje je hitro obrodilo sadove in ob študiji Karel Destovnik-Kajuh – Življenje in delo so se zvrstile izdaje pesnikovega dela, pri čemer je gotovo najpomembnejše Zbrano delo. Izdaje so vedno spremljale izčrpane spremne besede in skrbno napisani komentarji oz. opombe. Morali bi začeti z letom 1966, ko je prvič izšlo Kajuhovo Zbrano delo, ki je l. 1978 doživelo že tretjo, izpopolnjeno izdajo. Med daljšimi razpravami o Kajuhu bi nikakor ne smeli pozabiti zanimivo napisane kratke monografije, ki je izšla v zbirki Obrazi (1979). Cesar je Kajuhu namenil izredno veliko svojega raziskovalnega časa in moči ter skušal čim globlje prodreti v njegovo človeško in pesniško bistvo. Vztrajen študij ga je pripeljal do zakroženega pogleda na estetsko in družbeno vrednost Kajuhovega pesništva, pripeljal ga je do meritornih sodb o značilnostih Kajuhove poezije in o pomembnosti okoliščin, ki so vplivale na njeno nastajanje.

Cesarjev prispevek k temeljitejšemu poznavanju tako Kajuha kot narodnoosvobodilne književnosti nasploh pri nas je izjemno velik in nadaljnje raziskovanje tega dela slovenske literature ne bo moglo mimo jubilarne deleže. Ob prizadevanju za čim popolnejše izdaje Kajuhovega pesniškega dela so nastale tudi izdaje zbranega ali izbranega dela nekaterih drugih književnikov, npr. Boga Flandra in Toneta Čufarja. Ne gre prezreti jubilarne deleže dela v zvezi z antologijo partizanske proze Prebujenje (1968), antologije pesmi o narodnoosvobodilnem boju z vsega jugoslovanskega področja z naslovom Svitanje (1982) in antologije jugoslovanske proze narodnoosvobodilnega boja Prebujenje I, II (1986). Leta 1984 je izšla Cesarjeva knjiga Boj brez puške, v kateri so zbrani značilni sestavki o slovenskih književnikih in literarnih razmerah zlasti med drugo svetovno vojno. Izbor je nazorno predstavil jubilarno literarnozgodovinsko metodo in hkrati avtorja kot ustvarjalnega in upoštevanja vrednega literarnega in kulturnega zgodovinarja.

Bili bi seveda krivični, če ne bi omenjali tudi Cesarjevega pedagoškega dela. Ni malo generacij srednješolcev in višješolcev, ki so si plemenitile literarnoestetski okus in bogatile znanje ob njegovih predavanjih o slovenski književnosti. Topel, pravičen in očetovski odnos je pri študirajoči mladini vedno naletel na ugoden sprejem in prispeval k harmoniji med učiteljem in mladimi. Jubilaranta kot človeka odlikujejo visoka kultiviranost in široka razgledanost, iskren tovariški odnos do sodelavcev, tenak posluh za krivico in nenavadna tenkočutnost za pravičnost razmerja med posameznikom in družbo.

Jubilantu želimo še veliko uspešnih in zdravih let.

Gregor Kocijan
Pedagoška akademija
v Ljubljani

K IZVORU SLOVARSKÉ ENOTE PLETNJA

Kolikor vem, je prvi pisal o izvoru slovarske enote *pletnja* Vladimir Naglič, in sicer v JiS 4, 1958/59, str. 32. V besedi vidi prevzetek iz nemščine, vir naj bi bila slovarska enota *Plätte*, 'plovilo s ploskim dnom'. (Opozorilo na Nagličev zapis sem našel v listkovnem gradivu SSKJ pod *pletnja*.) V skladu s tem naj bi bila etimološko pravilna knjižna pisava *pletna* brez *j*, taka pa je tudi gorenjska izgovarjava.

Podpisani soglašam z Nagličevimi izvajanji – do enakih misli sem se dokopal neodvisno od njega, le da trideset let pozneje –, podprl pa bi jih rad s podatki, ki so v tej zvezi pač bistveni, saj dokazujejo, da je bila slovarska enota *Plätte* znana v bavarski, in še posebej koroški, narečni nemščini 19. stoletja, torej takrat kot zdaj na meji s slovenščino.

Besedo omenja namreč Schmellerjev slovar bavarščine (v drugi izdaji pod *Die Plätten*, I. del, 1872, stolpec 463). Pomen (v mojem prevodu): 'ploska ladja'. Dalje je beseda *Plätte* navedena v Lexerjevem slovarju koroške nemščine (*Käntisches Wörterbuch*, 1862) pod *plette*, *plett'n* v stolpcu 31. Pomen (v mojem prevodu): 'majhna ploska ladja'. Po navedbah v Lexerjevem slovarju sklepam, da je beseda omenjena tudi v prvi izdaji Schmellerja – ta izdaja mi ni bila dostopna –, in sicer v I. delu, 1827, stolpec 338.

Slovarji moderne nemščine označujejo besedo *Plätte* kot avstrijsko, npr. Dudnov *Deutsches Universal Wörterbuch* 1983. Tam je navedena tudi zgodovina besede: v srednji visoki nemščini ni izpričana, v stari visoki nemščini se je glasila *pletta*, to pa je prevzeto iz srednjelatinskega *plat(t)a*, 'plošča'.

Besedo *Plätte* je poznal Pleteršnik, navedena je v njegovem slovarju kot prevod slovarske enote *plitvica*.

Janez Orešnik
Filozofska fakulteta v Ljubljani

LEKTOR V DANAŠNJEM GLEDALIŠČU

Oton Župančič je začetnik modernega odnosa do jezika in govora na slovenskem odru in utemeljitelj lektorskega poklica. Če pogledamo v njegove načelne spise in zapiske, bomo iz njih lahko izvlekli najosnovnejše funkcije lektorskega poklica v gledališču. V svojem predavanju *Slovenski jezik in gledališče* je leta 1912 zapisal te znane stavke: »Po vsem svetu so gledališča praktična šola lepega, vzornega jezika, in to bi moralo biti gledališče zlasti pri nas, ki nas v tem oziru ovirajo razmere vse drugače kakor druge narode. Koliko časa, koliko duševne moči, ki ga porabi Nemeč, Francoz, Rus za proučevanje svojega jezika, potratí pri nas izobraženec z nemščino, ki nas čezdalej bolj prepaja s svojim duhom, tako da pogosto pišejo naši ljudje slog, umeven zbranemu človeku, ki pozna nemščino. Da, prišli smo v tem tako daleč – in to bi vam lahko dokazal – da velja pri nas za

sramoto, ako kdo ne zna pravilne nemščine, da pa mirno trpimo celo pri inteligentih najhujše napake v slovenskem jeziku. Gledališče bi bila pri nas tista praktična šola, kjer bi Slovenec poslušal vsaj dve, dve uri in pol vzdržema svoj jezik čist in nepokvarjen, prost vseh tistih primesi in potvar, ki mu bijejo v vsakdanjem življenju v uho.«¹ Iz teh stavkov je lepo razvidna skrb za slovenščino na odru predvsem z *narodnojezikovno obrambnega stališča*, pač zaradi ogrožajočega vpliva nemščine na slovenščino v tistem času. Toda v *Pismu o slovenščini na odru* (1927) je Župančič med drugim tudi zapisal: »Zakaj jezik ni samo vnanja fonetika. (...) Jezik je čustvo, misel, hrepenenje, ritem, ki se zaganja iz sedanjosti v bodočnost.«², v opisu svojih delovnih opravil, ki so seveda še združevala poklic dramaturga in lektorja, pa: »Moje področje: čitanje, presojanje dramskih del in predlaganje za sprejem v repertoar. Naročanje prevodov. Prirejanje in popraviljanje slovenskih tekstov. Zasedanje sporazumno z ravnateljem in režiserjem. *Bralne vaje, nadzorovanje skušeni po potrebi in zlasti glede na jezik, izgovorjavo in pravilne miselne poudarke.*«³ Pomeni, da je vsakdanje praktično delo Župančiču narekovalo te stavke, iz katerih lahko izluščimo še dve funkciji lektorjevega dela: imenovala bi ju *jezikoslovna* in *poetska*.

Če se zdi, da je ob Župančičevem nastopu prevladovala predvsem potreba po čiščenju in obrambi slovenskega odrskega jezika pred vsakdanjim vplivom nemščine in da se je predvsem zaradi tega pojavila potreba po strokovnjaku v gledališču, ki bi skrbel za čistost slovenščine, se je razmerje med vsemi tremi funkcijami do danes prav gotovo spremenilo in se še spreminja – predvsem glede na razvoj gledaliških estetik in prakse, spremenjenega položaja gledališča v življenju pa seveda tudi spremenjenega položaja slovenščine v družbi oz. javnosti. Gledališče danes ni več »praktična šola čiste in nepokvarjene slovenščine«. Ko danes spet živimo v enem izmed tistih obdobj svojih zgodovine, ko prav posebno skrbimo za čistost jezika, nevarnosti prihajajo od drugod in se pojavljajo na drugih področjih – pod drobnogledom je predvsem jezik javnih občil in tista, ki naj bi ustvarjala širok model dobre govornje slovenščine, sta predvsem radio in televizija. Da mora biti zborna slovenščina na odru skrbno pripravljena, je že po tradiciji samo po sebi umevno, tako kot je samo po sebi umevno, da pač lektor »počisti« slab prevod npr. hrvaške ali srbske drame; vendar te vrste problemi niso pogosti v njegovi praksi, saj ima navsezadnje opraviti s kultiviranimi in šolanimi avtorji, prevajalci, sodelavci. Veliko pogostejši je problem stilne in smiselne neustreznosti prevoda originalu. V tem času so v gledališču tudi popolnoma prodrle nižje socialne zvrsti slovenskega jezika in zborni jezik kot govorni model nacionalnega jezika je le še ena izmed možnosti izbire pri pripravi gledališke predstave. Prav prodor teh zvrsti na oder pa je zahteval razširitev drugih dveh funkcij lektorjevega dela: jezikoslovne (poznavanje širokega spektra zvrsti narodovega jezika) in (poetske povečan delež ustvarjalnega pristopa k delu). Prav o tej poslednji funkciji, ki se mi zdi trenutno izjemno pomembna za položaj lektorja v vsakdanji gledališki praksi, bi rada spregovorila malo več.

Delam v gledališču, ki je dolgo časa capljalo za slovenskim gledališkim povprečjem ali pa ga ravno dosegalo. Prišla sem vanj, ko se je kriza pričela poglobljati, doživela najhujšo depresijo in bila med tistimi nekaj mladimi ljudmi, ki smo na nekoliko nasilen način zasedli to institucijo in izvedli tisto, kar bi se moralo že zdavnaj zgoditi po spontani poti priliva mladih in menjave generacij, v gledališču, v katerem trenutno (ne da bi mogli napovedovati konkretne rezultate) kar vre od sprememb, novih idej in svežih, mladih ustvarjalnih moči. Vse to me ob moji vsakodnevni lektorski praksi zmeraj znova sili k razmišljanju o funkciji in položaju lektorja v gledališču, predvsem k osmislitvi njegovega ustvarjalnega deleža pri nastajanju gledališke predstave – ta pa je odvisen od same gleda-

¹ Oton Župančič, Zbrano delo, 8. knjiga, DZS Ljubljana 1982, str. 47.

² Prav tam, str. 111.

³ Mirko Mahnič, Spet upanje (Dnevnik gledališkega lektorja), ZO Maribor 1977, str. 13–14.

liške prakse in od samega lektorja in se lahko giblje med postranskimi opravki (postranskimi za sam gledališki projekt) – npr. omejevanjem zgolj na popraviljanje neustreznih naglasov v zborni izreki – in med neposrednim soustvarjanjem predstave.

Ko sem pred štirimi leti pričela obdobje svojega lektorskega začetništva (prepričana sem namreč, da so štiri sezone dela za gledališkega lektorja še zmeraj obdobje začetništva), sem največ delala z režiserji starejše generacije, ki so gojili tip literarnega gledališča in ki so skoraj polovico svojega študija presedeli z igralci za mizo in do podrobnosti izdelovali govorno interpretacijo. Sama sem se ob takšnem načinu študija precej naučila, opozarjal me je na stvari, na katere prej nisem bila pozorna, toda igralci so se pogosto pritoževali, da imajo občutek, kot da ima režiser v glavi magnetofonski posnetek, za katerega bi želel, da ga oni s svojim govorom posnemajo. Ob prehodu študija v prostor (na oder) so se te naštudirane nianse v govoru seveda izgubile, končni rezultat v predstavi pa je bila pogosto patetika, glasnost brez razloga, že uporabljene in slišani ritmi – skratka uporabljane starih obrazcev. S prihodom srednje in mlajše generacije režiserjev v naše gledališče so se pojavili novi načini študija – in ne glede na to, ali se je študij pričel kar v prostoru ali pa smo se odločili za t. i. (ameriški) konceptualni način študija, in ne glede na to, ali smo delali z režiserji, ki prisegajo na fizično in vizualno ekspresijo predstave ter popolnoma zanemarjajo jezik (kar od igralcev in lektorja zahteva dodatni napor, da bi govor v predstavi ne ostal neizdelan in podrejen), ali s tistimi imenitnimi sodobnimi režiserji, ki gojijo moderno izrazno fakturo predstave, ne da bi zanemarjali jezik kot njen enakovreden del – zmeraj se je področje lektorjevega dela širilo, način dela pa spreminjal. Spremembe v režiji in dramaturgiji pač povzročajo tudi spremembe v govornih modelih predstave.

Ustvarjamo gledališče, ki se pomika v prostor postmodernizma. Vemo: končal se je čas avantgardnih eksperimentov, nastopil je čas esejev. Po tem, ko so bili vsi eksperimenti v zvezi z jezikom v predstavi že narejeni, vštevši tistega z njegovo popolno odstranitvijo, se jezik spet vrača med enakovredne elemente gledališke predstave, vrača se v čas preizkušanja in preverjanja tistih možnosti in uspešnih iznajdb, ki so nam ostale, ki so preživele. Delamo teater, ki je vedno le teater. Ne moremo več govoriti o igralcu kot instrumentu predelovanja jezikovnih znamenj v njihovi poetično-literarni dovršenosti v shematično intoniran govor. Ne, danes se srečujemo z nedokončanostjo jezika sodobne drame, z neposrednostjo njenega neomejenega dejanja, v katerem je junak hkrati ustvarjena dramska oseba in ustvarjajoči igralec. In jezik ne predstavlja več sebe s svojim stilom, ampak dramsko osebo, ni več simbolov in metafor, besede so vedno le besede. Izgublja se jezik poetsko-literarnega odslikavanja z govorom. Zato ni več mogoče na bralnih vajah izdelovati govorno-interpretacijskih obrazcev. Režiser se je prenehel ukvarjati z igralčevim govorom – zanima ga le še temeljni koncept pristopa h govorni interpretaciji. Ni mogoče več govoriti o čustvenem vživljanju v lik oziroma o istovetenju z likom, gre za neskončen proces iskanja artikulacije, za organizacijo igralčevega mišljenjsko-doživljajskega aparata v zvezi s problematiko vloge in predstave. V tem procesu pa igralec, ki sebe ne more opazovati in poslušati z objektivne distance, potrebuje lektorja kot tistega nevsiljivega vodnika, ki mu pomaga znotraj zastavljenega koncepta vloge in predstave odkrivati številne možnosti govornega oblikovanja in izbirati tiste, ki najbolj ustrezajo optimalnemu učinku. Lektor mora brez vsiljevanja apriornih estetskih meril – poleg nujne tehnike govora, akcentuacije, artikulacije, dihanja – voditi igralca k umetnosti členjenja govora in logičnega govora z obvladovanjem logičnih poudarkov, pavz, tempov, ritmov, registrov itd., pomagati razvijati to, kar je v govoru posameznega igralca originalnega, posebnega, zanimivega, in na drugi strani odstranjevati moteče napake, razvade, lagodnosti, ponavljanje.

Ustvarjanje jezika vsake posamezne predstave je proces. Lektor ne more več na prvi bralni vaji zabetonirati jezika in potem na njem »jahati« do zadnje generalke. Lektor lahko

po dogovoru z režiserjem in uskladitvijo z ostalimi sodelavci glede na osnovni koncept predstave samo jezikoslovno in stilistično pripravi besedilo, ki ga potem igralci dobijo v roke, toda proces ustvarjalnega napora oblikovanja in stapljanja jezika z bistvom vsake posamezne dramske osebe, z njeno neraziskano in vprašljivo eksistenco se tu še začne.

Od tod moje prepričanje, da se področje lektorjevega dela v praksi sodobnega slovenskega gledališča širi in utrjuje. Vprašljivost njegovega obstoja, ki so jo gledališčniki pogosto zastavljali zaradi prvotno dominantne zunajgledališke potrebe po jezikoslovnem čiščenju odrskega jezika, se z zamenjavo hierarhije funkcij lektorjevega dela odstranjuje. Lektor mora biti dober jezikoslovec, toda samo dober jezikoslovec še ne more biti uspešen gledališki lektor. Današnji gledališki lektor je dvoživka, ki z levo nogo stoji v jezikoslovju, z desno pa trdno stopa v gledališko prakso.

Emica Antončič
SNG Drama v Mariboru

POLOŽAJ LEKTORJA PRI DNEVNIKU

Kot si prizadeva učitelj slovenščine, da bi njegovi učenci govorili in pisali v brezhibni slovenščini ali se čistemu jeziku vsaj približali, tako skrbi lektor pri dnevniku, da bi bila besedila v časniku natisnjena v lepem in pravilnem jeziku. Ta naloga je zelo odgovorna in zahtevna, pogosto pa tudi sila zapletena. Ozadje težav ali zapletov, ki so redni spremljevalci lektorjevega dela, bom skušal razgrniti v naslednjih mislih.

Nekateri časnikarji, zlasti tisti starejšega kova in morda še s pomanjkljivo izobrazbo ali celo izobrazbo, ki ni v neposredni zvezi z novinarstvom – npr. pravniki, ekonomisti, pišejo svoje sestavke v že kar obupnem jeziku. Seveda zahteva poprava takšnih tekstov znatno večji napor in kajpak čas – to pa gre v škodo drugih besedil. Moram reči, da je zelo žalostno, da so časnikarji – resda ne vsi, a nekateri vendarle – vsaj v Večerovi hiši, kjer že dolgo vrsto let lektoriram sestavke – prepričani, da je lektor pač tista metla, ki naj pomete vse, kar v kulturno napisani sestavek ne sodi, kajpak tudi smeti, se pravi brezštevilne tipkarske napake. Kako naj si v praksi razlagamo takšno trditev?

Nekateri pisci sestavek napišejo, zatem ga na hitrico prelete in oddajo uredniku, neredko ga kratkomalo položijo uredniku na mizo in odidejo. Že res, da je vmesna stopnja – med piscem in lektorjem – urednik, ki bi moral tekst temeljito pregledati in odpraviti nejasnosti, nepravilnosti, neresnice. Seveda bi moral neustrezne zveze in dejstva predtem odpraviti že pisec sam, in kajpak bi moral pisec odpraviti tudi tipkarske napake – to je najmanj, kar bi moral narediti. Kako pa je v praksi?

Večina piscev resda napisane sestavke prebere in napake odpravi, a taka prva kontrola je običajno površna, opravljena pač na hitro. Pri časniku, predvsem pri dnevniku, je namreč večni boj s časom: zapiranje strani je časovno natančno določeno, in ker avtor običajno napiše svoj sestavek zadnji hip – mnogokrat ga prej niti ne more, saj prav zadnji hip priteče v uredništvo s seje, sestanka, proslave, kakega drugega dogodka, s katerega mora poročati, je seveda njegov, to je pišček pregled tipkopisa več kot površen.

V enaki časovni stiski je resomi urednik, vendar moram reči, da vsaj večina naših urednikov avtorska besedila skrbno prebere.

Sedaj je na vrsti lektor. Če bi hotel ta naš antibarbarus besedila zares očistiti vseh peg, smeti in druge take navlake, bi moral imeti na voljo toliko časa, kolikor bi to delo pač trajalo; o objektivnem normiranju lektorjevega dela bi namreč težko govorili, saj so si slog, način pisanja in predvsem jezikovno znanje od pisca do pisca zelo različni. Medtem ko nekateri – znova govorim o Večerovi časniški hiši – pišejo zares brezhibno, imajo skorajda bleščeč jezik (žal bi jih lahko prešteli na prste ene roke) in njihovih tekstov sploh ne bi bilo treba lektorirati, si lektor pri jezikovno slabih sestavkih drugih piscev razbija glavo: ponekod je pisanje skorajda obupno, in če bi ga lektor hotel »prevesti« v čisto slovenščino, bi ga kratkomalo moral na novo napisati.

Že res, da že vmesni člen – urednik – odpravi nesmisle in nekatere napake, a vseh ne more. In ker je tudi lektor v večnih kleščah časovne stiske, pač popravi le najnujnejše.

Osnovna težava lektorjevega dela je torej časovna stiska. In najmanj, kar bi morali narediti, je, da bi lektorju dali na voljo več časa – namreč tako, da bi lahko vsak tekst prebral dvakrat: prvič bi odpravil grobe napake, drugič pa sestavek še do kraja izbrusil in odpravil morebitne izpuščene napake.

Izpuščene, spregledane napake? Natanko tako. Tudi lektor je namreč samo človek in ne avtomat. Pa so (nekateri) prepričani, da lektorju ne sme (ali ne bi smelo) uiti prav nič: nadaljnji uporabniki tipkopisa namreč – očitno z velikim veseljem – obkrožijo vsako napako, ki je lektorju ušla, češ – lektor mora dati od sebe povsem brezhiben tekst. Kako naj ga da, ko pa ga že priganja tehnični urednik ali celo voznik, ki mora tipkopise odpeljati v tiskarno?

In tu se kaže tista huda krivica, ki jo mora prenašati lektor: Nekaka neuradna norma je, da smeta stavec ali stavka v tekstu narediti pet do deset napak v stolpcu: korektor, ki postavljena besedila bere, torej jih primerja z izvornikom – s tipkopisom, sme (neuradno) prav tako izpustiti pet do deset odstotkov napak. Kaj pa lektor? Mar je lektor zares avtomat, računalnik, ki mu ne bi smelo uiti nič?

Kaj vse mora lektor pri dnevniku popravljati? Od že kar banalnih jezikovnih napak, prek manjkajočih ali nepravilno postavljenih ločil, skladenjskih posegov, popravkov v smislu pravopisnih določil do vsebinskih sprememb. Praktično ni stvari, v kateri lektor ne bi mogel najti napake, nepravilnosti, nesmisla. Resda radikalni posegi v besedila niso tako pogosti, a vendar ni dneva brez njih – še več, vsak tretji članek, vest, poročilo potrebuje ne le jezikovno, temveč tudi vsebinsko popravo.

O jezikovnih napakah konkretno ne bom govoril – dovolj jih poznamo in zavedamo se, da jih je še vedno preveč. Pri korekturi vsebine pa naj bi bilo lektorjevo znanje že kar poliglotsko: pojavljajo se napačna imena krajev, državnikov – pri slednjih povzročajo zlasti hude težave arabska, kitajska, indijska imena (upam, da bo novi pravopis vendarle kmalu izšel in naredil red na tem področju), nepravilne funkcije naših ljudi – pač svojevrsten davek kratkih mandatov, odstopov, reelekcij ipd.

Lektor ima pri svojem delu na voljo zelo veliko priročnikov: slovarje, pravopis, leksikone, atlase in še vrsto drugih – dokaz, da se mora znati v zares širokem krogu ved, zlasti pa vedeti, kje naj potrebne podatke išče. Vse to je vnovičen dokaz, da svojega dela ne more opravljati kot po tekočem traku, da torej potrebuje čas.

Zanimiva bi bila primerjava z dnevniki npr. v Zvezni republiki Nemčiji. Tam lektorjev s tako funkcijo, kakršno imajo pri nas, sploh ne poznajo. Nje vodi preprosto, a zelo učinkovito načelo: Če ne znaš pisati, ne piši; če pa že pišeš, se boš z znanjem jezika sam izpostavljal v javnosti.

Lahko si mislimo, kakšna skrpucala bi se znašla v naših časnikih, če bi nenadoma ukiniteli lektoriranje sestavkov. Že tako je jezikovno znanje nekaterih novinarjev sila revno; če pa se k temu pojmu pridruži še izredno močan vpliv srbohrvaščine, bo naša podoba jezikovne omike pri časnikarjih docela zaokrožena.

Še jasnejša bo slika obsežnosti dela lektorjev pri Večeru, če to prikažem s števkami. Večer obsega dnevno povprečno 250 tipkanih strani, od česar besedil za kulturno stran ne lektoriramo. Prištejmo še tednik 7 D, mesečnik Naš dom in tednik Kaj. 7 D obsega tedensko 300 tipkanih strani ali 43 dnevno; Naš dom ima mesečno povprečno 300 strani ali 12 na dan, tednik Kaj ima povprečno šest do osem tipkanih strani na dan.

Skupno zlektoriramo Večerovi lektorji dnevno dobrih 300 tipkanih strani besedila – vsak od lektorjev torej v eni izmeni približno sto tipkanih strani. Kolikšen duševni napor je to, menda ni treba posebej poudarjati. Še zlasti, če so v posameznih tekstih neprebravljive stavčne zveze, miselne pomanjkljivosti, nesmisli, napačna osebna in krajevna imena, srbohrvatizmi, pretirano število tujk, spakedranke ipd.

Pri Večeru smo letos za prvih šest mesecev uvedli novost, da je bil eden od treh lektorjev – toliko nas je zaposlenih – vselej navzoč na seji uredniškega odbora Večera in na njej jezikovno ocenil sestavke. Vendar smo sčasoma ugotovili, da je ta praksa neprimerna, saj so se dogajali celo absurdi, da je obsegala vsebinska ocena glavnega urednika pet do šest tipkanih vrstic, lektorjeva ocena pa kar celo tipkano stran. In skoraj po pravilu je bilo 75 odstotkov lektorjevih pripomb negativnih, se pravi, da je lektor kritiziral jezik. Zraven tega smo ugotovili, da nekateri časnikarji lektorjevih ocen sploh niso prebrali, češ – saj je tako vse narobe, kar napišem. Nekateri so na kritiko reagirali silovito – celo z živčnimi izbruhi, redki so, ki so se prišli posvetovati v lektorat, še redkejši, ki so se za oceno – takšno ali drugačno – zahvalili. Pa bi si lektor pogosto zaslužil zahvalo in pohvalo, saj reši pisca marsikatero neumnost, sočasno njegov sestavek kultivira, sicer bi se pisec z njim v javnosti večkrat krepko osmešil.

Sedaj smo znova uvedli posamično delo s pisci, kar je bila prej naša dolgoletna praksa. Najprimernejša oblika bi seveda bila, da bi avtor teksta dobil svoj – popravljeni – tipkopis nazaj, po popravkih bi lahko ugotovil, kje ga lomi, in bi se skušal svojih napak otresti (beri: na najcenejši način bi si pridobil določeno jezikovno znanje). Toda tak način je kratko malo nemogoč, saj gredo tipkopisi v tiskarno, odkoder jih je težko dobiti nazaj. Da bi tekste tipkali – in seveda lektorirali – v dvojniku, takšnega razkošja si ne moremo privoščiti. Tako nam preostane le še individualno delo s pisci.

Pravično do tistih, ki dobro obvladajo jezik, bi bilo, da bi bila tudi ta vrst njihovega znanja upoštevana pri nagrajevanju. Ni namreč prav, da vplivata na oceno časnikarske zvrsti le točkovna ocena resornega urednika in morebitna dodatna ocena uspešnosti, ki jo piscem daje uredniški odbor. Nujno bi morali upoštevati tudi lektorjevo mnenje.

Toda to slednje bomo lahko uresničili le, če bo lektor, prvič, više ovrednoten (ne tako kot časnikar nižjega razreda), in drugič, da bo uvrščen med urednike. Prav letos smo pri Večeru pričeli najodločnejšo bitko (po že večletnih prizadevanjih), da bi lektorji (vsaj starejši) dobili naziv jezikovnega urednika, s čimer bi imeli tudi večjo moralno moč pri odločitvah glede jezika in tudi pri nagrajevanju časnikarjev.

Vendar ne gre le za formalni naziv. Gre za dejansko vrednotenje lektorjevega dela, ki je ne le jezikovni popravljavec besedil, marveč dejanska desna roka urednika. Torej so prizadevanja, da bi si lektor pridobil status urednika, edino pravilna.

Toda tu zadevamo lektorji na odpor časnikarjev. Posamezniki se predlogu o preuvrstitvi lektorjev oziroma o preustroju lektorske službe nasploh upirajo in se s tem nikakor nočejo sprijazniti. Motive, ki jih vodijo pri tem, lahko slutimo, vendar so krivični do lektor-

jev. Najbolj žalostno je, da nasprotuje spremembi v lektoratu celo časnikar, ki sicer piše čist jezik.

Prav pri našem prizadevanju za spremembo lektorjevega naziva bo sodelovanje Slavističnega društva izjemnega pomena. V Mariboru letos načrtujemo, da bi se lektorji med seboj povezali. Že res, da nas je malo: pri Večer trije, na radiu eden, dva pri Založbi Obzorja in eden v gledališču – skupno torej sedem; a to sploh ni bistveno. Pomembno je, da se organiziramo, da ustanovimo lektorsko sekcijo v okviru Slavističnega društva Maribor in da postanemo podružnica ali odsek lektorske sekcije pri Slavističnem društvu Slovenije.

Vendar ne gre le za formalno organiziranost lektorjev – zgolj za ureditev njihovega statusa. Gre tudi za strokovno izpopolnjevanje. Združeni, povezani se bomo laže dodatno izobraževali – bodisi v Mariboru ali prek osrednje lektorske sekcije. Tudi to je namreč silno pomembna oblika našega strokovnega izpopolnjevanja.

Na srečo imajo mlajši časnikarji solidnejše znanje slovenščine. Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani pač tu opravlja svoje pomembno poslanstvo. Tako se lektorjem v prihodnje morda le obetajo boljši časi.

Milan Cilenšek
Večer, Maribor

LEKTORSTVO NA OBALI

Na Obali deluje nekaj ustanov, ki niso samo pomemben dejavnik pri oblikovanju javnega mnenja o raznovrstnih dogodkih, temveč so tudi sooblikovalke jezikovne kulture sprejemnika, zato bi morala biti vsa njihova besedila jezikovno pravilna. Te ustanove so: Radio in Televizija Koper – Capodistria (oba delujeta kot tozda RTV Ljubljana), Primorske novice (lokalni časopis, izhaja dvakrat tedensko), Založba Lipa, Tiskarna Jadran in revija za kulturna in gospodarska vprašanja Primorska srečanja.

Samoumevna se nam zdi zahteva, da mora biti javnosti namenjeno besedilo sporočilno in jezikovno ustrezno. Taka besedila bi morali pisati le jezikovno izobraženi pisci z ustvarjalnim odnosom do jezika. Žal ostaja ta nujnost največkrat samo želja, predvsem v lokalnih sredstvih javnega obveščanja.

Tako imamo na Obali v vseh zgoraj omenjenih ustanovah, ki bi lektorja nujno potrebovale, redno zaposlenega le *pol lektorja*.¹ Ta »svetal«¹ zgled so Primorske novice. Prispevki zanje se zbirajo v novogoriškem in koprskem uredništvu, v obeh sta zaposlena lektorja, vendar morata polovico svojega delovnega časa opravljati tudi novinarska dela, saj sta lektorja in kulturna novinarja hkrati. Načrtujejo pa tehnološko posodobljeno izdajanje časopisa in samo eno zbirno mesto za rokopise; tedaj naj bi zaposlili lektorja za polni delovni čas. Taka »izboljšava«¹ bi bila le navidezna, kajti en sam lektor še vedno ne bi zmozel lektorirati vsega gradiva.

V Založbi Lipa nimajo sistematiziranega delovnega mesta lektorja, kljub temu pa skrbijo za jezikovno ustreznost besedil, saj pomeni le-ta odgovornemu uredniku enega izmed

¹ Podatki za to poročilo so bili zbrani septembra 1986, do marca 1987 se stanje ni spremenilo.

najpomembnejših kriterijev pri izbiranju besedil za izdajo. Če je potrebno, svetujejo avtorju, naj si lektorja poišče sam. Revija Primorska srečanja je lektorirana. Lektor je zunanji sodelavec.

V tiskarni Jadran skrbijo za jezikovno pravilnost pri njih natisnjenih besedil korektorji. Zgodi se, da korektor kakšno besedilo tudi lektorira, predvsem članke v glasilih delovnih organizacij. Pisci teh člankov so največkrat jezikovno premalo izobraženi ali sploh neizobraženi. Predvsem o športnih dogodkih poročajo tudi neslovensko govoreči pisci; da zakonitosti slovenskega jezika ne obvladajo, je v prispevkih očitno.

Povsem brez lektorske dejavnosti sta Radio in Televizija Koper – Capodistria. Radijski napovedovalci se učijo zborne izreke pri starejših ljubljanskih kolegih (fonetikih), televizijskim napovedovalkam pa z nasveti pomagajo koprski radijski kolegi. Radijska besedila so največkrat prepolna skladijskih, besedotvornih, oblikoslovnih in pravopisnih oziroma pravorečnih napak. Avtorji-novinarji jeziku ne posvečajo dovolj pozornosti, največkrat ostajajo v svojih besedilih na ravni pogovornega ali celo pokrajinskega pogovornega jezika in žargona.

Iz pogovora z radijskimi novinarji se da ugotoviti, da so sami večkrat v hudih stiskah, ker čutijo, da so jezikovno premalo izobraženi.

Na pobudo SD Koper, naj Radio in Televizija Koper – Capodistria čimprej zaposlita lektorja s polno delovno obveznostjo, so se odgovorni v obeh hišah izgovarjali na RTV Ljubljana, češ da jim zaradi slabega finančnega položaja ne dovoli odpreti novega delovnega mesta.

Ugotovitev je na dlani: na Obali je lektorstvo popolnoma zanemarjeno, in to kljub nenehnemu prizadevanju posameznikov (slavistov) in Slavističnega društva Koper, da bi postala skrb za jezik samoumevna sestavina uredniške politike sredstev javnega obveščanja. Za to odgovorni te potrebe še niso začutili, svoj malomarni odnos do jezika opravičujejo z denarnimi stiskami.

Tako stanje lahko trenutno izboljšamo samo tako, da omenjene ustanove, predvsem Radio in Televizija, čimprej zaposlijo lektorja, ki bi ob lektoriranju besedil novinarje (pisce) tudi jezikovno vzgajal oziroma izobraževal.

V prihodnosti pa se bo jezikovna kultura na vseh področjih dvignila le, če bodo vse fakultete vnesle v svoj predmetnik slovenski jezik (strokovni jezik), da bodo strokovnjaki tudi jezikovno izobraženi, z ustvarjalnim, odgovornim odnosom do materne jezika.

Sonja Starc

Srednja pedagoška,

naravoslovno-matematična šola Koper

EKSKURZIJA V SLOVENSKO ZAMEJSTVO V ITALIJI

Ob koncu šolskega leta 1986/87 (natančneje: od 14. do 19. maja 1987) se je 4. letnik slavistov Filozofske fakultete odpravil na študijsko pot po slovenskem zamejstvu v Italiji. Program za šest napornih dni je s pomočjo zamejcev pripravila mentorica letnika prof. dr. Breda Pogorelec, ki je ekskurzijo tudi vodila.¹

Ekskurzija je bila zasnovana sociolingvistično: študentje naj bi po enoletnih predavanjih iz predmeta sociolingvistike na kraju samem spoznali položaj Slovencev v Italiji, in sicer na Tržaškem, Goriškem, v Beneški Sloveniji, Reziji in Kanalski dolini.

Program² je zajel naslednje »postaje«:

1. dan: Ljubljana – Štivan – Devin – Trst (Slavistični inštitut na Univerzi v Trstu, ogled Trsta)

2. dan: Trst (Znanstveni licej France Prešeren, Kulturni dom, pogovor s predstavniki slovenske narodne skupnosti na sedežu SKGZ) – Repen (ogled kraške hiše, prigrizek v osmici)

3. dan: Čedad (langobardski tempelj, hiša Pavla Diakona, pogovor o Beneških Slovencih danes s predstavnikom Društva Ivan Trinko in SLORI-ja v društvenem domu v Čedadu) – Špeter Slovenov (pogovor o šolski in drugih pobudah Beneških Slovencev v poslopju dvojezičnega vrtca in šole) – Šentlenart – Bardo

4. dan: Gorica (Travnik, Kulturni dom, Dijaški dom) – Števerjan – Oglej

5. dan: Čemur – Videm – Landar – Laze

6. dan: Solbica – Ravanca v Reziji – Ovčja vas v Kanalski dolini – Ljubljana

TRST

Prva dva dneva ekskurzije smo namenili Trstu oziroma Tržaškemu. Na poti v Trst smo se za hip ustavili v Štivanu ob cerkvi sv. Ivana (od tod naj bi se čez morje odpravila lepa Vida) in v Devinu, da smo ob vznožju Devinskega gradu prebrali eno izmed *Devinskih elegij Rainerja Marie Rilkeja (1875–1926)*, nemškega pesnika, ki ga je pariška prijateljica, kneginja Maria von Thurn und Taxis Hohenlohe, povabila na grad Devin pri Trstu.

Trst nas je pričakal ves v zelenju (Ljubljana se lahko skrrije pred tržaškimi parki). Na grič Sv. Justa in po mestu nas je vodil prof. Samo Pahor, ki je prikaz zgodovine mesta popestril s številnimi anekdotami.

Preostali čas pa je bil posvečen pogovorom s predstavniki šolstva, kulture in gospodarstva na Tržaškem.

¹ Zaradi nižje cene so udeleženci ekskurzije prenočevali v Jugoslaviji (Nova Gorica, Kobarid) in se vsak dan vozili v Italijo in nazaj, kar je zlasti zaradi formalnih opravkov na meji vzelo precej časa. Organizatorji bodočih tovrstnih ekskurzij naj stvar uredijo na drugačen, bolj pripraven način.

² Program, narejen v Ljubljani, smo zaradi nekaj težav deloma prilagodili razmeram: tako smo ogled Ogleja s prvega dne prestavili na četrti dan, medtem ko sta ogleda Miramara in Rižarne žal odpadla.

Šolstvo

V *Znanstvenem liceju France Prešeren* so nam ravnateljica *prof. Laura Abrami*, *prof. slovenščine Marija Centa* in drugi profesorji predstavili šolski sistem. Obvezno šolanje v Italiji obsega 5 let osnovne šole in 3 leta nižje srednje šole (tj. predmetni pouk). Skoraj vse vasi okrog Trsta imajo slovensko osnovno šolo – od Milj do Medje vasi jih je 37. Ker zadnje čase (tudi) na Tržaškem upada število rojstev, to pomeni tudi upadanje števila slovenskih otrok oz. slovenskih šol. Nižjih srednjih šol je na Tržaškem 9.

Po osmih letih obveznega šolanja se lahko učenci zaposlijo ali nadaljujejo šolanje na kateri od slovenskih višjih srednjih šol³ v Trstu (9 usmeritev):

- a) Znanstveni licej France Prešeren
- b) Učiteljišče Anton Martin Slomšek
- c) Trgovinski zavod Žiga Zois
- č) Poklicni zavod Josef Stefan

a) *Znanstveni licej France Prešeren* je »klasična gimnazija«, ki pa enako pozornost kot jezikovnemu pouku (slovenščina, italijanščina, latinščina, stara grščina, angleščina/nemščina) posveča tudi naravoslovnim predmetom. Pravzaprav je njen predmetnik enak tistemu na italijanskih šolah istega tipa, le slovenščina pomeni dodatno »obremenitev« za učence. Slovenščina ima isto število ur kot italijanščina, tj. 5 ur na teden v 1. in 2. letniku in 4 ure (ali 3) v 3., 4. in 5. letniku. Učni načrti so v Italiji za vse predmete le okvirni, učitelj je torej sorazmerno svoboden.

Tudi ostale slovenske srednje šole so locirane v okraju Sv. Ivana v Trstu:

b) *Učiteljišče A. M. Slomšek* izobražuje bodoče učitelje, ima pa tudi 3-letni program za vzgojitelje. Poudarek je tudi tu na humanistični izobrazbi (poleg »jezikovnih« predmetov tudi filozofija in psihologija), manj pa je naravoslovja.

c) *Trgovinski zavod Žiga Zois* pozna več smeri, npr. knjigovodstvo, trgovina idr., in poseben program za izobraževanje bodočih geometrov; en oddelek ima tudi v Gorici, kjer je dodatni učni predmet srbohrvaščina.

č) *Poklicni zavod Josef Stefan* izobražuje za 3 smeri: elektro, strojno in kemijsko. Šolanje traja 3 ali 5 let.

Univerza v Trstu ni slovenska, a na njej poučujejo tudi Slovenci (okrog 30–40).

Prvi dan naše ekskurzije smo obiskali *Inštitut za filologijo*. *Dr. Marija Pirjevec*, *lektorica prof. Milica Cvetek-Russi* in *prof. Zoltan Jan* ter nekaj študentov nam je predstavilo svoje delo. Slovenščina ima na tej univerzi status lektorata.⁴ Poleg zgoraj omenjenih učiteljev prihajajo sem poučevat tudi profesorji FF iz Ljubljane. Lektorat obsega 3 ure učenja slovenščine tedensko (v 1. letniku 4 ure); povedali so, da dajejo prednost literaturi (pred jezikom). Študent lahko diplomira iz slovenske književnosti, napiše diplomsko nalogo – v italijanščini! – in jo v italijanščini tudi zagovarja (pred 11 docenti).

Študentje so po narodnosti Slovenci in Italijani (le-ti se vpisujejo na to smer zaradi tega, ker imajo slovenske prednike ali potrebujejo znanje slovenščine pri študiju drugih smeri, redki pa se želijo naučiti slovensko, ker se zavedajo, da živijo v dvojezičnem okolju). Diplomanti se zaposlijo po šolah; poleg slovenščine poučujejo tam še zgodovino, zemljepis idr.

³ Vse višje srednje šole so bile ustanovljene po 2. svetovni vojni, medtem ko so bile osnovne šole takrat le obnovljene (1930. leta so namreč vse zaprli, otroke pa premestili v italijanske šole).

⁴ V Italiji tako še na univerzah v Vidmu, Padovi, Rimu in Neaplju.

V imenu *Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI)* nas je pozdravil njegov direktor *dr. Darko Bratina*, sociolog in tudi profesor na tržaški univerzi. Inštitut ima 15 zaposlenih (na sedežu v Trstu in v Gorici, Čedadu ter Ovčji vasi), ki pokrivajo naslednja področja: sociologijo, politologijo, socialno psihologijo in sociolingvistiko. SLORI pomaga z rezultati raziskav vsem slovenskim organizacijam, uveljavlja pa se tudi v širšem prostoru – je edini inštitut v Italiji, ki se ukvarja s to problematiko.

Kulturni dom, Študijska knjižnica, SKGZ

V *Kulturnem domu* sredi mesta nas je sprejel slovenski pesnik in ravnatelj ter umetniški vodja slovenskega gledališča v Trstu *Miroslav Košuta*. *Stalno slovensko gledališče v Trstu* (današnje ime nosi od l. 1979) ima bogato gledališko tradicijo.⁵ Kot je znano, se nahaja v stalnih finančnih težavah: na leto »stane« 2 milijardi lir. Minimalno podporo dobi gledališče od Tržaške pokrajine, več od Tržaške občine in Dežele Furlanije-Julijske krajine (ta denar gre v glavnem za kritje dolgov) in nekaj tudi iz Rima. Drugi večji problem je pomanjkanje igralcev oziroma igralk (trenutno je zaposlenih 10 stalnih igralcev). Poudarili so, da imajo raznovrstno občinstvo, zato posebej skrbno oblikujejo repertoar: za prihodnje pripravljajo »obnovitev« vsega Cankarja – z najboljšimi režiserji seveda.⁶

Kot zanimivost velja omeniti, da je oder *Kulturnega doma* edini v Italiji, na katerem je z zakonom prepovedana italijanska beseda; to pa zato, ker ima *Kulturni dom* zdaleč najboljši oder med vsemi tržaškimi gledališči (drugi največji v slovenskem kulturnem prostoru) in lahko bi se zgodilo, da bi katero izmed italijanskih gledališč hotelo najeti slovenski oder in bi tako slovensko gledališče kaj zaslužilo!

Narodna in študijska knjižnica je tudi pomembno žarišče kulturnega življenja Slovencev v Trstu. Prirejajo predavanja (v času našega obiska so plakati napovedovali predavanja o slovenskem ekspresionizmu) in razstave. Knjižnica je bogato založena; ker je »študijska«, dobiva obvezni izvod vsega, kar izide v SR Sloveniji.

Miran Košuta, urednik pri *Založništvu tržaškega tiska*, nam je na kratko predstavil še *Slavistično društvo Trst* in v okviru le-tega *Jezikovno posvetovalnico*, kot urednik pa še založbo (na leto izdajo okrog 50 knjig). V Trstu izhaja *Primorski dnevnik*, ki pomeni nadaljevanje *Partizanskega dnevnika* iz NOB, in drugi listi in revije.

V imenu *Slovenske kulturno-gospodarske zveze*⁷ sta nas na njenem sedežu sprejela njen tajnik *Dušan Udovič* in *Suadin Kapič*, ki je zadolžen za gospodarstvo, in nam predstavila svoje delo.

V *Repnu* smo si pod večer ogledali v muzej spremenjeno kraško hišo,⁸ večer pa preživeli v *osmici*,⁹ kot gostje *Kmečke zveze* (Edo Bukovac).

Goriško

V nedeljo smo se ustavili v *Gorici*. Kakor povsod drugod so nas tudi tu prijazno sprejeli najprej v *Kulturnem domu* (*dr. Darko Bratina* in *Nada Sancin*) in nas nato vodili po Goriškem (*prof. Marija Češčut*). V imenu *Goriškega mestnega sveta* nas je na goriškem Gradu pozdravil *prof. Andrej Bratuž*.

Izvedeli smo, da je Gorica dobila gimnazijo že leta 1848; v predmetnik so sčasoma uvedli tudi slovenščino, a jo je fašizem kasneje prepovedal. Na Goriškem poznajo danes slovenske vrtce, osnovne šole, nižje in višje srednje šole (*Klasični licej Primož Trubar*, *Učiteljske Simon Gregorčič*, *Trgovska šola Ivan Cankar* in *Trgovski zavod Žiga Zois*), ki trenutno do-

mujejo v nekdanjem Malem semenišču, ki ga je dal slovenskim semeniščnikom na razpolago goriški nadškof Sedej. Kaže, da se bo šola selila v novo poslopje, a na periferijo, ker naj bi v centru dobila mesto podružnica tržaške univerze. Odpreti nameravajo ekonomsko smer in v okviru političnih ved diplomatsko šolo. Včasih je zadoščala višja srednja šola, sedaj pa ugotavljajo, da mladi, ki študirajo drugje, tam potem tudi ostanejo.

Slovenci imajo v Gorici tudi dva dijaška doma: *Slovensko Alojzijevišče* (tu so med drugimi bivali A. Gradnik, I. Pregelj, C. Kosmač idr.) in *Slovenski dijaški dom Simon Gregorčič* ter dva osrednja kulturna doma: *Katoliški dom* in *Kulturni dom*, ki so ga odprli leta 1981.

Popoldne nas je prof. Marija Češcut vodila po slovenskih krajih na Goriškem. Tri od 25 občin v Goriški pokrajini so še v celoti slovenske: *Doberdob*, *Sovodnje* in *Števerjan* (v sami Gorici je pribl. petina prebivalstva slovenskega). V teh občinah so napisi dvojezični (država jih dovoli le v okolici Gorice, nikakor pa ne v samem mestu), imajo slovensko šolo, seje občinskega sveta potekajo v slovenščini, zanimivo pa je, da pišejo zapisnike le v italijanščini.

Družbena struktura goriškega prebivalstva se je v zadnjih 20 letih temeljito spremenila. Prej predvsem agrarno prebivalstvo (vzrok za opuščanje dela na zemlji je tudi razlastitev za gradnjo infrastrukture in za goriško industrijsko cono) se je preusmerilo v terciarni sektor (trgovina, obrtništvo, npr. avtoprevozištvo).

Beneška Slovenija

Beneška Slovenija obsega predalpsko hribovje, odprto proti furlanski nižini. Gre za približno 410 km² ozemlja (165 vasic), na katerem živi okrog 10.000 prebivalcev. Prebivalstvo po imenih rek delimo na nadiške in terske Slovence. Medtem ko nadiški Slovenci živijo dokaj strnjeno, so terski odmaknjeni; le-ti so skozi zgodovino¹⁰ doživljali tudi najhujši italijanski pritisk.

⁵ Prvo predstavo so v Trstu uprizorili že l. 1850, 1902. leta so ustanovili Dramatično društvo, 1907. leta pa se je le-to spremenilo v poklicno gledališče. Stavbo Narodnega doma, ki so jo po načrtih arh. Maks Fabianija zgradili l. 1907, so fašisti 1920 požgali, 1927 pa razpustili še vsa slovenska društva. Molk je delno zapolnila igralska skupina IX. korpusa NOV. 1945. leta je Ferdo Delak zaprosil Zavezniško vojaško upravo za dovoljenje za ustanovitev Slovenskega narodnega gledališča za Trst in Primorje. Z Londonskim memorandumom se je italijanska vlada obvezala prispevati sredstva za gradnjo kulturnega doma, ostala sredstva pa so prispevali Slovenci v matični domovini, drugi jugoslovanski narodi in Slovenci po svetu.

⁶ Leta 1919 je Milan Skrbinšek uprizoril cikel Cankarjevih del.

⁷ SKGZ je glavna organizacija tržaških Slovencev (ne gre za stranko, SKGZ zastopa interese slovenskega gospodarstva in kulture), ustanovljena l. 1954.

⁸ Gre za tipičen primer kraške (vaške) arhitekture: za dolgim obzidjem (v zidu je širok in visok ter lično klesan vhod, ki mu pravijo Kraševci porton ali kalona), ki ločuje dvorišče od ulice, se nahaja hiša s kuhinjo in kletjo/kaščo v pritličju ter zunanjim zidanim stopniščem, po katerem se pride v prvo nadstropje, do kamre. Pri kraški hiši je zanimivo, da ima vsak prostor dohod od zunaj.

Kraševci je uporabljal za gradnjo kamen in skalo (tudi hišni zlebovi in vratni okviri so kamniti). Prim. Ivan Sedej, *Kmečka hiša na Slovenskem*, Zbirka Pelikan, Mladinska knjiga, Ljubljana 1976.

⁹ Osmice so vpeljali že v času Avstro-Ogrske. Odpirali so jih domačini, da so lahko doma prodajali vino – da so pred novo letino spraznili sode. »Znak za osmico v vasi je bila bršljanova veja freska. Osmico so odpirali za osem dni, in približno toliko časa je rabila bršljanova veja, da se je posušila.« Danes so osmice odprte dlje kot 8 dni. V njih točijo domače vino in ponudijo prigrizek. Prim. Miro Poč, Birokracija je izgubila bitko, v osmich bodo še točili vino, Delo, 11. 9. 1987.

¹⁰ Da je bilo ozemlje Beneške Slovenije naseljeno že v prazgodovini, potrjujejo najdeni ostanke lobanje in jamskega medveda; gre za kraško jamo *Landarska jama* v strmem pobočju nad dolino Nadiže z božjepotno cerkvijo sv. Ivana v Celè, delom stavbarja Andreja iz Škofje Loke (1477).

Čedad¹¹ je upravno in gospodarsko središče Beneških Slovencev. Tu smo si ogledali *lan-gobardski tempelj in rojstno hišo Pavla Diakona*, zgodovinarja, ki je v svoji latinsko pisani zgodovini Langobardov omenjal tudi Slovence.

To ozemlje je imelo pod Beneško republiko relativno samostojnost,¹² tako Napoleon kot Avstrija pa sta mu kasneje odrekla vse pravice, zato so se prebivalci pred pribl. 120 leti (1866) odločili (s plebiscitom) za priključitev k Italiji. Ta korak pa je pripeljal le do gospodarskega in socialnega propadanja.

Fašizem je pomenil vrhunec v zatiranju Beneških Slovencev. Uvedeno je bilo uradovanje samo v italijanščini, urade so premestili iz Špetra v Čedad, v Špetru so ustanovili italijansko učiteljsko šolo, poitalijančevali so slovenske priimke, od leta 1933 pa tudi duhovniki niso več smeli pridigati v slovenščini.

V *Lazah* smo obiskali grob beneškega duhovnika *Cuffole*, ki ga je Bevk literarno »pre-delal« v Martina Čedermaca.

Med 2. svetovno vojno so bili mnogi Beneški Slovenci vpoklicani v italijanske enote. Slovenska NOV je spomladi 1943 poskušala pritegniti k sodelovanju tudi Benečane. Izrazito politično nalogo je imel pohod dveh brigad v Beneško Slovenijo pod vodstvom Jake Avšiča. To je povzročilo nastanek partizanskih enot v teh krajih, ustanavljali pa so tudi narodnoosvobodilne odbore. V *Šentlenartu* se je naša skupina ustavila na pokopališču; tu stoji eden izmed 6 partizanskih nagrobnikov v Beneški Sloveniji, postavili so ga partizani iz Vidma in Slovenije.

Po 2. svetovni vojni so s trebuchom za kruhom odhajali beneški fantje v rudnike v Francijo, Belgijo ali pa v večja mesta v Italiji (npr. Milano). Vasi so se počasi praznile, doma so ostajali le še starejši. (Tudi ženske so odhajale na delo v osrednjo Italijo in si tam ustvarile družino. Danes je v Beneški Sloveniji več moških kot žensk!) Skratka, v 40 letih po vojni se je izgubilo okrog 62 % prebivalstva.¹³

»Kljub vsem pritiskom pa asimilacijska politika vendarle ni uspela«, nam je povedal sociolog *Ferruccio Clavora*, raziskovalec SLORI-ja v Čedadu in predsednik Kulturnega društva Ivan Trinko, kamor se vključujejo tako katoliki kot »levi«, kar med Slovenci v Italiji ni ravno pogost pojav. »Nasprotno: manjšine po vsem svetu so se pričele osveščati, tako tudi Beneški Slovenci.«

Določeno vlogo so odigrali tudi Osimski sporazumi, sklenjeni leta 1975 med Jugoslavijo in Italijo. Najgloblji pretres za te kraje pa je pomenil potres l. 1976. Kot je znano, je Jugoslavija prizadetim krajem nudila gmotno in strokovno pomoč; iz Slovenije so sem prihajali gradbeniki in arhitekti, in Benečani so se začeli zavedati, »da tako eni kot drugi govorijo isti jezik«.

Da bi ljudje ostali na tem ozemlju, je potrebno poskrbeti za delovna mesta (ustanoviti so nekaj mešanih podjetij),¹⁴ za šolo v slovenskem jeziku in za možnost kulturnega udejstvovanja. Le prek tesne povezanosti kulture, šole in gospodarstva se bodo ljudje lahko uspešno uprli asimilaciji. Vrnilo se je že nekaj izseljencev (tudi F. Clavora je eden izmed njih). Skratka, ljudem je treba zagotoviti *življenjska mesta*, da bodo lahko tu zadovoljevali vse svoje življenjske potrebe.

Razmišljajo tudi o *enotnem gospodarskem prostoru*: o gospodarski povezavi Tolminskega in Beneške Slovenije, kajti le na ta način bi ti kraji postali zanimivi za Evropsko gospodarsko skupnost.

Eno prej omenjenih podjetij smo obiskali v *Čemurju*: to je tovarna *Beneco*, ki proizvaja športne čevlje znamke Kronos. Kakor nam je povedala direktorica tovarne *Adriana Tom-*

šič (doma iz Gorice), so lastniki podjetja zamejski Slovenci (ustanovili so ga leta 1979); postavili pa so ga v Beneško Slovenijo, ker so hoteli z uspešnim poslovanjem ugodno vplivati na okolje, tj. na samozavest zamejcev, predvsem pa na ta način doma zadržati inteligenco (trudijo se, da vse diplomante iz dolin pridobijo zase). V tovarni je zaposlenih okrog 60 delavcev, od tega dve tretjini tehnikov in inženirjev. Povprečna starost zaposlenih je od 20 do 27 let.

Sámo proizvodnjo so organizirali tam, kjer je le-ta najbolj rentabilna. Trenutno je to Malezija; rekli so, da bo morda nekoč tudi Jugoslavija. Njihov glavni cilj je ustvariti čim več profita. V prihodnje bi radi podjetje tudi razširili (do 100 ljudi, od tega 80 s srednjo in visoko izobrazbo). Dobro se zavedajo, kako važni so ljudje v podjetju. »Dokler bodo ljudje tako ali drugače močni, bo tudi tovarna uspešna. Še pred 30 leti sta bila važna kapital in tehnologija, danes pa je drugače: kapital se že najde, tehnologijo se da naučiti, važni so ljudje. Če so ti zadovoljni v delovnem okolju, bolje delajo,« pravi direktorica. Zato vsako leto vsakega delavca pošljejo na enomesečno »spremembo zraka«; to pomeni, da se dodatno izobražuje in spoznava, kako delajo drugod.

Mnogo delavcev iz podjetja se sčasoma osamosvoji – postanejo obrtniki in tako zaposlujejo druge ljudi (nova delovna mesta). V Italiji je menda zelo perspektivno biti obrtnik; potencialni kandidati dobi od države vso možno podporo.

Beneco sodeluje s tremi jugoslovanskimi podjetji: z Elanom, Alpino in Industrijou usnja Vrhnika.

Povedali so nam tudi, da vsi zaposleni obvladajo beneški dialekt (to je eden izmed pogojev v razpisih), sicer pa tudi pri rabi jezika prevladuje načelo ekonomičnosti. »Tisto besedo, ki mi prej pride na misel, izrečem, naj bo v slovenščini, beneškem narečju, italijanščini ali angleščini!« Organizirajo tudi tečaje knjižne slovenščine.

Beneška Slovenija nikoli ni imela šol v slovenskem jeziku. Prvi poskusi segajo sicer v NOB, vendar zaradi pomanjkanja kadra in drugih vzrokov ni bilo posebnih učinkov. Benečani so začeli pred leti organizirati tečaje slovenskega jezika, v okviru Študijskega centra Nediža so l. 1974 odprli poletno šolo za mladino *Mlada brieza*. Od leta 1977 poteka del te šole v Ankaranu (*Barčica moja*). Sestavke, ki jih pišejo otroci, potem objavijo v publikaciji *Vartac*.

Leta 1984 so v Špetru Slovenov ustanovili dvojezični vrtec, septembra 1986 pa celo dvojezično šolo. V Špetru Slovenov, ki zadnje čase postaja vse bolj center Beneških Slovencev, sta nas sprejela ravnateljica »mlade« šole prof. Živa Gruden in predsednik Zavoda za slovensko izobraževanje Paulo Petričič, ki je odgovoren tudi za Študijski center Nediža.

Šola je privatna in dvojezična. V Italiji namreč obstaja možnost, da starši sami poskrbijo za izobraževanje svojih otrok. Starši zaenkrat niso želeli popolnoma slovenske šole, ker se bojijo, da se otroci v njej ne bi naučili dovolj dobro tudi italijanščine.

¹¹ Predhodnik sedanjega mesta je bil rimski Forum Julii, po katerem je dobila pokrajina ime – Friuli – Furlanija. V 6. stol. so se na to ozemlje priselili Langobardi, kasneje pa so se pred Obri zatekli v utrjena mesta, med drugim tudi v Čedad.

¹² Beneški Slovenci so od nekdaj imeli svoje soseske (sosednje), tj. nekakšne občine. V okviru le-teh so imeli svoja mirovna sodišča. Soseske so se združevale v županije, ki so jim načelovali župani. Župani so se zbirali okoli velikih kamnitih miz, imenovanih »laštre« (eno teh smo videli v Tarčentu). To samostojno upravno in sodno avtonomijo so Beneški Slovenci uživali pod patriarhi, Beneško republiko, vse do l. 1797 – do Avstrije.

¹³ Indeks staranja (razmerje med skrajnostnima skupinama, ki kaže, koliko ljudi, starejših od 65 let pride na vsakih 100 ljudi, mlajših kot 15 let) je bil l. 1981 v pokrajini 87,5, v nadiških dolinah 172,2, v gorski skupnosti Terske doline pa 239. Prim. več o tem v Delu, 25. 10. 1986 (Sobotna priloga), F. Clavora, Neslavna obletnica in načrti.

¹⁴ Benedil, Beneco, Veplas, Hobles.

Za zdaj je v šoli 6 otrok, ki obiskujejo 1. razred. Učita jih dve učiteljici (en teden je »slovenska« učiteljica jutraj in »italijanska« popoldne, naslednji teden pa obratno), učno snov obravnavajo v celoti v obeh jezikih, vendar ne vzporedno. Kontrastivnosti se izogibajo, za zdaj jo prakticirajo le pri pravopisu. Slovenščina je v šoli v privilegiranim položaju: »slovenska« učiteljica zna »samo« slovensko, medtem ko se z »italijansko« učenci npr. pri kosilu in med odmori lahko pogovarjajo tudi po slovensko. Za ta način so se morali odločiti, ker bi se sicer lahko zgodilo, da bi italijanščina popolnoma prevladala. Obe učiteljici morata dejansko obvladati oba jezika; učiteljski kader prihaja z italijanskega učiteljskega v Špetru, dodatno pa se izobražuje v Gorici in Trstu. Šolo financirajo starši in manjšina.

Italijanska oblast »jemlje« šolo »na znanje«, a kaj, ko inšpektor za didaktiko ne zna slovensko, torej dela ne more nadzirati.

Učenci bodo do 5. razreda ostali na tej šoli, nato pa bodo morali izbirati med italijansko ali slovensko nižjo srednjo šolo (Gorica).

Beneški Slovenci so izredno agilni: v Špetru Slovenov imajo tudi *Center za politične in socialne študije Nediža*, ki izdaja knjižno zbirko *Quaderni Nediža*. Tu so tudi zametki likovne in gledališke dejavnosti.

V zvezi s šolstvom je potrebno omeniti, da ima važno vlogo pri jezikovnem usposabljanju tudi Seminar SJLK pri FF v Ljubljani, katerega se vsako leto udeleži precej Beneških Slovencev.

Rezija

Zadnji dan ekskurzije smo namenili najbolj osamljenim slovenskim področjem v Italiji – *Reziji* in *Kanalski dolini*. *Rezija* je tudi geografsko najbolj odmaknjena; obdajata jo dve gorski verigi: Muzci na jugu in Sart na severu.

Naš vodič po Reziji (ustavili smo se v Solbici in na Ravanci) je bil Rezijan *Vittorio di Leonardo*.

V Reziji je včasih živel okrog 4500 prebivalcev,¹⁵ danes jih je le še okrog 1450 (okrog 80 odstotkov jih govori doma rezijansko). Mladi so odšli delat drugam, doma pa so ostali le še starejši. Veliko Rezijanov je po svetu; bili so znani trgovci in obrtniki. Le še 15. avgusta – na šmarno mišo – se zberejo v svoji dolini.

V vasi *Solbica* so si zgradili *Kulturni dom* (l. 1983 s pomočjo jugoslovanskega denarja), kjer deluje kulturno društvo *Rozanski dum* (v okviru le-tega tudi *Folklorna skupina Rezijanov*). Videli smo, da jim manjka kulturni delavec, ki bi sistematično zbiral etnološko gradivo, kulturni material, organiziral prireditve... Kajti »prav« se skoraj ne sliši več, čeprav je imela Rezija včasih vrsto ljudskih pevcev oz. pripovednikov. Mlade zanima samo Italija (TV), so nam povedali.

Rezija pogreša gospodarsko bazo. V *Osojanah* dela sicer mešano podjetje, ki ga vodi pešnik *Renato Quaglia*. To je majhna tovarna zobnih svredov, ki sodeluje s tovarno v Kobariду.

¹⁵ Po ljudskem štetju l. 1951 3250 prebivalcev, l. 1981 1547, l. 1985 1497 ljudi. Vir: Tomaž Pavšič, Domoznanski priročnik, ki vodi in poučuje (Aldo Madotto, Resia – Paesi e Località), Delo, KL, 27. 11. 1986.

Kanalska dolina

Kanalska dolina, ki pomeni nekakšno nadaljevanje gornje Savske doline, je doživljala drugačno zgodovinsko usodo kot ostali slovenski kraji v Italiji. Šele po 1. svetovni vojni je pripadla Italiji, prej je bila pod Avstrijo. Zaradi tega in seveda zaradi koroškega narečja, ki ga govorijo, so Slovenci v Kanalski dolini še vedno močno povezani na Koroško. Italijani so hoteli tukajšnje Slovence poitalijančiti v čim krajšem času, in še danes se tu čuti najostrejši pritisk.

V vaseh *Žabnice*, *Ovčja vas*, *Ukve* in *Dipalja vas* živi še približno 1300 Slovencev, ki še znajo slovensko govoriti in pisati.

Raziskovalec v SLORI-ju *prof. Salvatore Venosi* nam je v Ovčji vasi povedal, da je v Kanalski dolini veliko slabša gospodarska situacija kot pa v Beneški Sloveniji. Upajo, da bodo dobili svojo banko, pripravljajo pa se tudi na otvoritev novega (slovenskega) podjetja *Interexport*.

Slovenci, ki živijo tu, so malo izobraženi. Redki so, ki obvladajo knjižni jezik. V Ukvah, Trbižu in Ovčji vasi organizirajo prostovoljne tečaje slovenščine, ki jih obiskujejo predvsem otroci iz mešanih zakonov. Sicer pa le starejši doma govorijo slovensko oz. koroško narečje. Ljudje se sram govoriti v narečju, če imajo opraviti s Slovincem, ki govori knjižni jezik.

Zaključek

V šestih dneh smo se srečali z vrsto ljudi, ki so nam po svojih najboljših močeh predstavili kraje, kjer živijo.

V Italiji naj bi po ocenah živelo okrog 100.000 Slovencev. Njihovo delovanje se razlikuje glede na potrebe ozir. stopnjo doseženega.

Vsi poudarjajo povezavo kulturnega in gospodarskega življenja in na teh dveh temeljih tudi gradijo. Slovenci v italijanskem zamejstvu niso več odvisni od zemlje kakor nekdaj, čuti se le še navezanost nanjo. Slovenci v glavnem naseljujejo zaledja velikih mest. Izseljenišтво, ki je bilo še do nedavnega tako značilno npr. za Beneško Slovenijo, usiha, ljudje se celo vračajo. Inteligenca ostaja na domačih tleh. Slovensko prebivalstvo postaja samozavestnejše.

Slovenci v Italiji zahtevajo sprejem zakona o globalni zaščiti manjšine ne glede na to, kje živijo. Danes imajo Slovenci v Italiji v svojo korist le zakon o slovenskih šolah: Tržaško in Goriško imata razvito osnovno in srednje šolstvo, prebudila se je tudi Beneška Slovenija z uvedbo dvojezične osnovne šole. Rezijo in Kanalsko dolino pa čaka na vseh področjih še veliko dela.

Marja Bešter

Filozofska fakulteta
v Ljubljani

Slavistično društvo Slovenije je na svojem rednem občnem zboru 1. oktobra 1987 na Bohinjski Bistrici sprejelo naslednjo

izjavo:

Slavistično društvo Slovenije izraža osuplost in ogorčenost nad ukazom zveznega sekretarja za ljudsko obrambo admirala flote Branka Mamule, po katerem morajo biti od 31. XII. 1987 imena vojašnic in drugih javnih objektov JLA v vseh republikah SFRJ izpisana v srbohrvaščini (v cirilici ali latinici, ekavščini ali ijekavščini), v Sloveniji pa poleg tega še v slovenščini, v Makedoniji še v makedonščini, na Kosovu še v albanščini. Po mnenju Slavističnega društva Slovenije je zvezni sekretariat za ljudsko obrambo s tem ukazom presegel svoja pooblastila, z izvršitvijo ukaza pa bi JLA dejansko zanikala enakopravnost med narodi in njih jeziki, med narodnostmi in njih jeziki ter med federalnimi enotami SFRJ.

Napis na javnem vojaškem objektu, napis njegovega imena še posebej, je uradno sporočilo, poslano v civilni prostor neposredno okoli objekta. Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo po veljavni ustavi in zakonu o ljudski obrambi ne more avtohtonemu prebivalstvu tega prostora določati jezika javnega sporočanja, marveč obratno: poskrbeti mora, da se bo JLA k temu prebivalstvu obračala samo v njegovem jeziku (ali jezikih). Tudi za JLA mora biti jezik javnega sporočanja v SR Sloveniji slovenščina, v SR Makedoniji makedonščina, v drugih republikah SFRJ srbohrvaščina, na področjih z avtohtonimi narodnimi manjšinami pa tudi jeziki teh manjšin.

Kritizirani ukaz zveznega sekretarja za ljudsko obrambo bi se komu ob površnem razmisleku lahko zazdel celo napredek, saj je bila jezikovna praksa v JLA tudi prej v prid zgolj srbohrvaščini; v resnici pa je ukaz v nasprotju z določili veljavne zvezne in republiških ustav. Z vsiljevanjem srbohrvaščine za vsejugoslovanski jezik zanika, da makedonščina, slovenščina in srbohrvaščina že vsaka zase samostojno in medsebojno enakovredno predstavljajo Socialistično federativno republiko Jugoslavijo, ker so to jeziki narodov, ki imajo znotraj SFRJ svoje matične države.

Slavistično društvo Slovenije zato zahteva od zveznega sekretariata za ljudsko obrambo, naj ukaz še letos nadomesti z novim, ki ne bo kršil ustavno priznane enakopravnosti jezikov. Od Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije pa zahteva, da pri zveznem sekretariatu za ljudsko obrambo zahtevo Slavističnega društva Slovenije podpre.

Po prepričanosti Slavističnega društva Slovenije je sedanja ustava SFRJ kršena tudi pri opravljanju vrste drugih dejavnosti v JLA, ki ne spadajo niti pod poveljevanje niti pod vojaški pouk, potekajo pa izključno v srbohrvaščini. Mednje spadajo predvsem:

- medsebojno sporočanje, npr. naslavljanje, predstavljanje, zglašanje, raport, uradni pogovor;
- opravljanje notranjih služb, npr. dežurstva, požarstva;
- vojaške slovesnosti, proslave in časti ter žalne slovesnosti, npr. dajanje slovesne prisege, dodeljevanje vojaških zastav, prevzemanje in predajanje dolžnosti, proslave vojaških in državnih praznikov, parade, pogrebi, komemoracije, polaganje vencev;
- sestanki vojaških kolektivov, organizacij ZKJ in ZSMJ.

Poleg tega zvezni sekretar za ljudsko obrambo zavira uresničevanje možnosti, ki mu jo v skladu z ustavo daje 98. člen Zakona o splošni ljudski obrambi, da se namreč tudi pri poveljevanju in vojaškem pouku lahko glede na sestavo pripadnikov enote oziroma ustanove uporablja kakšen drug jezik kakor srbohrvaščina. Čeprav sta Svet za slovenščino v javnosti in Svet za SLO in DS pri P RK SZDL Slovenije junija 1983 predlagala vzemnemu sekretarju za ljudsko obrambo, naj v smislu določbe četrtega odstavka omenjenega člena ugotovi, da lahko divizije in brigade JLA na ozemlju SR Slovenije izpolnjujejo pogoje za uporabo slovenščine pri poveljevanju in vojaškem pouku, je praksa tudi v rezervnih enotah JLA v Sloveniji ostala nespremenjena.

Zato zahtevamo od Predsedstva Republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, da nemudoma sproži javno razpravo o položaju slovenskega jezika v oboroženih silah SFRJ.

Za Slavistično društvo Slovenije
dr. Aleksander Skaza

Slavisti iz SD Nova Gorica so na občnem zboru SDS, 1. oktobra 1987, predlagali udeležencem strokovnega zborovanja v Bohinjski Bistrici posebno izjavo, ki se sklada z izjavo SDS *Slavistično društvo Slovenije in naš čas*.

V njej še posebej zahtevajo, da SDS podpre Izjavo Društva slovenskih pisateljev, objavljeno v dnevniku Delo 26. septembra 1987, in obrazložitev, ki jo je sporočil pesnik Tone Pavček v svojem nastopu na zasedanju Skupščine SR Slovenije.

Občni zbor SDS je izjavo SD Nova Gorica sprejel.

Za slavistično društvo Slovenije
dr. Aleksander Skaza

Vpogled v delo Inštituta za slovansko filologijo v Trstu

Morda se širša javnost premalo zaveda, kako pomembno delo opravlja Inštitut za slovansko filologijo, ki deluje v okviru tržaške filozofske fakultete. Poleg podobnega inštituta pri videmski univerzi je namreč to najpomembnejša ustanova, pri kateri se izobražuje večina novih kadrov, ki bodo pozneje poučevali na naših šolah slovenščino ali pa se bodo na kakšnem drugem mestu poklicno ukvarjali z našo materinščino. Ni odveč poudariti, da sta to edini univerzi v Italiji, kjer je zadnja leta mogoče študirati slovenščino kot samostojno študijsko smer in ne le na nivoju lektorata, kot npr. v Padovi, Rimu ali Neaplju. Prav zaradi tega je zelo pomembno, da študij slovenščine pridobiva v okviru inštituta vse vidnejše mesto.

Inštitut za slovansko filologijo ima torej vidno vlogo v življenju slovenske narodnostne skupnosti, poleg tega pa postaja v okviru meduniverzitetnega sodelovanja prostor za izmenjavo strokovnih izkušenj in rezultatov znanstvenega raziskovanja.

V okviru te dejavnosti je Inštitut tudi v akademskem letu 1986/87 organiziral cikel strokovnih predavanj, ki so obravnavala najrazličnejša področja slovenskega jezika, literature in kulture. Gostovali so priznani strokovnjaki ter vidni kulturni delavci z različnih univerz in iz različnih okolij, tako da se je publiki razgrnila široka paleta številnih novih in aktualnih spoznanj. Poleg slovenistov so nekaj predavanj organizirali tudi rusisti.

Prav posebej pa je treba poudariti, da je bila gostiteljica vse te dejavnosti italijanska država

ustanova. Žal se le preredko dogaja, da bi italijanske institucije tako široko odprle vrata *slovenskim* gostom, ki bi lahko spregovorili o vprašanih njihovih nacionalnih strok. Tu pa je bilo v zadnjih letih nad 50 predavanj, če ne omenjamo simpozijev, okroglih miz, seminarjev itd.

Ciklus predavanj je 27. novembra začel *Gregor Kocijan*, ki je spregovoril o Stritarjevih literarnokritičnih pogledih v praksi. Povzel je Stritarjeve teoretične in načelne poglede na leposlovje ter pregledal, kako jih je uporabil pri svojem literarnokritičnem delu in ocenjevanju tekoče literarne produkcije. Predavanje je bilo še posebej aktualno, ker smo se preteklo leto spomnili sto-petdesetletnice Stritarjevega rojstva.

Na jubilej oziroma na Gregorčičevo leto se je vezalo tudi naslednje predavanje, ki ga je 4. decembra imel *Boris Paternu*. Priljubljenega primorskega pesnika je prikazal v novi luči in analiziral posebnosti Gregorčičeve usode. To je namreč eden redkih, če že ne edini slovenski pesnik, ki je postal slaven in so ga častili že med njegovim življenjem. Ob razčlenitvi vzrokov za nastanek takšnega položaja je na izviren način interpretiral pesnikova najpomembnejša dela. Nekatera teh spoznanj so bila predstavljena tudi širši javnosti v Književnih listih in so zbudila nemalo zanimanja.

Naslednji gost je bil *Jože Toporišič*, ki je predaval 11. decembra o Trubarjevih delih v očeh slovenskih jezikoslovcev. Dal je izčrpen pregled, ki je zajel obravnavo Trubarjevega jezika od prvega slovenskega slovnika pa vse do najnovejših spoznanj v današnjih dneh. Ker se prof. Toporišič zadnja leta intenzivno ukvarja z zgodovino slovenskega jezikoslovja, se je pred poslušalci pokazal tudi zanimiv oris razvoja naše jezikoslovne misli. Predavanje se je poznalo, da je sad obsežnega raziskovalnega dela, ki je bilo pred nedavnim objavljeno tudi v knjigi.

Ker se na Inštitutu predava tudi predmet zgodovina slovanskih dežel, je bilo naslednje predavanje s področja zgodovine. 16. decembra je gostoval *Peter Vodopivec*, ki je prikazal slovensko zgodovino med prvo in drugo svetovno vojno.

Po sezoni izpitov je gostovala 19. februarja *Albina Nečak-Lük*. Prikazala je področje, ki se mu posveča že dolgo, tako da je bila njena obravnavna vprašanja o vzgoji v večjezičnem okolju res izčrpana, saj se je s to temo predstavila tudi na različnih mednarodnih simpozijih.

Izvirno in sveže je bilo predavanje *Marije Mitrović*, ki je 19. marca pokazala, kako je s fantastiko

pri Kosovelu. Ker se srbski strokovnjaki timsko ukvarjajo s proučevanjem fantastike, je povezala teoretična spoznanja s tega področja, ki so nastala v širšem jugoslovanskem prostoru, s konkretnim Kosovelovim gradivom.

Olga Kunst-Gnamuš je 26. marca v svojem predavanju sintetično prikazala novo jezikoslovno disciplino, s katero se je prva pričela sistematično ukvarjati pri nas. Označila je predmet, naloge in metode pragmatičnega jezikoslovja in s temi novimi pogledi zbudila nemalo zanimanja pri publikih.

Prvo majsko srečanje je bilo nekoliko bolj sproščeno, poseglo pa je na področje glasbene kulture. Inštitut je gostil dva ustvarjalca iz tržaškega okolja: *Ivanko Hergold* in *Pavla Merkuja*, ki sta predstavila Marija Kogoja, njegovo glasbeno ustvarjalnost, življenjsko usodo ter pot v glasbeni svet, pa tudi odmevnost v italijanskem prostoru.

Jože Horvat je 13. maja spregovoril o temi, ki ostaja vse prepogosto na obrobju naše pozornosti. Izčrpno je prikazal stvarnost, v kateri živijo in ustvarjajo Lužiški Srbi.

Vsa ta obsežna dejavnost se je zaključila 5. junija s predstavitvijo prve od štirih knjig obsežne in pomembne antologije Slovenskega pesništva upora. Tudi ta prireditev je preseгла okvir predavanja in je potekala v Narodni in študijski knjižnici, sodelovala pa je vrsta ustvarjalcev: glavni urednik in nosilec raziskovalnega projekta *Boris Paternu*, recitatorja *Jerica Mrzel* in *Jožko Lukeš*, kitarist *Igor Starc*, predstavniki založb in ustanov, ki so sodelovale pri izvedbi tega srečanja, ki je že doživelo več odmevov v javnosti.

Nekatera teh predavanj so sicer imela širši odmev v javnosti, saj so o njih poročali naši časopisi in radio, v glavnem pa s pozornostjo javnosti ne moremo biti ravno zadovoljni, če upoštevamo njihov pomen. Prav tako bi pričakovali tudi večjo udeležbo širše strokovne publike, saj so med poslušalci prevladovali študentje, le malo pa je bilo kulturnih delavcev, slavistov idr. Večji je bil odmev v sami stroki, ker je bilo marsikatero predavanje kasneje objavljeno v strokovnih revijah ali pa predstavljeno še na drugih znanstvenih srečanjih. Upamo tudi, da bo soorganizatorju večine teh predavanj – Narodni in študijski knjižnici v Trstu uspešno zbrati in izdati vse to gradivo v samostojni publikaciji, tako da bo bogastvo vseh teh spoznanj lahko trajno služilo svojemu namenu.

Zoltan Jan
Filozofska fakulteta v Trstu

**Dvanajsto republiško tekmovanje
za Cankarjevo priznanje
11. aprila 1987 na Prevaljah
in v Ljubljani**

Iz uvodne besede predsednika Slavističnega društva Slovenije dr. Aleksandra Skaze:

»Vsi mi, ki smo že nekoliko stari, govorimo o krizi: gospodarski, politični, moralni – in kažemo s prstom drug na drugega. To je že bolezen, histerija, onesnaženost duha. . . Vi, ki ste se zbrali na tekmovanju v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje, ste mladi in neobremenjeni s predsodki, zato nas najbrž gledate po strani. In prav imate! Vi spoznavate vrednost žive Besede, njeno ustvarjalno in očiščujočo moč, in prepričan sem, da se zavedate, kako ta Beseda lahko ponovno postane tudi dejanje in naš narodni in občeloški prepoved.«

Rezultati:

1. stopnja

1. Gregor Skačej, OŠ Bojana Iliča, Maribor
2. Milka Furlan, OŠ Boris Kidrič, Ajdovščina
3. Tina Verovnik, OŠ Prežihov Voranc, Ravne na Koroškem
4. Mateja Štemberger, OŠ Anton Ukmar, Koper
5. Sabina Kravos, OŠ Ciril Kosmač, Piran
6. Nada Bajželj, OŠ Lucijan Seljak, Kranj
7. Monika Repinc, OŠ Josipa Plemlja, Bled

8. Lidija Stankovič, OŠ Metlika
9. Nataša Petrič, OŠ Boris Kidriča, Ajdovščina
10. Darja Obrč, OŠ Škocjan, Dolenjska

2. stopnja

1. Helena Dobrovoljc, SENŠ Rudolfa Maistra, Kamnik
2. Nada Đukić, SPNM, Koper
3. Milena Dobnik, STŠ Maršala Tita, Celje
4. Tatjana Kalamar, SRPNMU, Kranj
5. Tadeja Krese, SŠDSK Vida Janežič, Ljubljana
6. Manja Kerin, SŠ Brežice
Mateja Sterle, SDJŠ Boris Zihelr, Škofja Loka
7. Tatjana Rondič, SDEŠ, Nova Gorica
8. Nataša Prunk, SPNMS, Koper
9. Jerneja Vidmar, STŠ Maršala Tita, Celje
10. Dimitrij Klančič, NSC, Nova Gorica

3. stopnja

1. Tomaž Klinar, SENŠ Rudolfa Maistra, Kamnik
2. Tatjana Gomboc, SŠDSK Vida Janežič, Ljubljana
3. Melanija Fabčič, SDŠ, Maribor
4. Valentina Kante, SDEŠ, Nova Gorica
5. Branko Čakarmiš, SDEŠ, Nova Gorica
6. Mitja Šterman, NSC, Nova Gorica
7. Miriam Pandel, SŠDSK Vida Janežič, Ljubljana
8. Simona Kranjc, SDŠ Maršala Tita, Celje
9. Simon Bizjak, SDEŠ, Nova Gorica
10. Karmen Klavžar, SDJŠ Boris Zihelr, Škofja Loka

*Irena Novak – Popov
SD Ljubljana*

XII. KONGRES ZSDJ

Septembra 1988 (predvidoma od 7. do 9. IX. 1988) bo v Novem Sadu XII. kongres Zveze slavističnih društev Jugoslavije, in sicer na temo Jezikovno, književno in kulturno občevanje.

Organizatorji: Zveza slavističnih društev Jugoslavije, Društvo za srbohrvaški jezik in književnost Vojvodine, Društvo vojvodinskih slovakistov, Društvo za rusinski jezik in književnost ter Filozofska fakulteta v Novem Sadu.

Tema kongresa: Da bi se doseglo čim širše in globlje znanstveno in strokovno videnje različnih sestavin jezika, književnosti in kulture v njihovem součinkovanju, se je Organizacijski odbor odločil, da na XII. kongresu ZSDJ prikaže jugoslovanske dosežke na ustreznih raziskovalnih področjih.

Prijave z naslovom referata in povzetkom (dolгим največ eno tipkano stran) naj interesenti iz Slovenije pošljejo do 15. decembra 1987 na naslov: Slavistično društvo Slovenije, Aškerčeva 12/II, 61000 Ljubljana. Referate naj pošljejo na isti naslov do 1. marca 1988, sicer ne bodo natisnjeni v gradivu za XII. kongres. Referati naj bodo dolgi do 6 tipkanih strani (15 minut govornega nastopanja); natančnejša navodila za pisanje bodo prijavitelci dobili hkrati z drugim obvestilom januarja 1988.

Kotizacijo – 15.000 din do 15. marca 1988, po tem pa 25.000 din je treba poslati na žiroračun Zveze slavističnih društev Jugoslavije (z oznako *Za XII. kongres ZSDJ*; 65700-678-29658. Naslov sedanjega sedeža ZSDJ in Organizacijskega odbora XII. kongresa ZSDJ je: Filozofski fakultet, S. Musića b., 21000 Novi Sad.

Udeležencem bo zagotovljena nastanitev v hotelu Park, za rezervacijo pa se bodo udeleženci obračali neposredno na hotel (prenočnine bodo znane v januarju 1988).

Poleg plenarnih predavanj in dela v odsekih se predvideva tudi delo v manjših delovnih skupinah – diskusijskih tribunah –, organiziranih na določeno temo. Temo za diskusijske tribune lahko predlagajo vsi udeleženci do 1. januarja 1988. Dolžnost organizatorja vsake tribune je, da sestavi delovni program in koordinira nastope udeležencev.

Poleg tega se predvideva, da bo organizirana razstava knjig in cela vrsta drugih dejavnosti, ki lahko prispevajo k natančnejšemu vpogledu v problematiko slavističnih dejavnosti v državi.

*Organizacijski odbor XII. kongresa ZSDJ
Slavistično društvo Slovenije*

OBVESTILO SLOVENSKIM PRIJAVLJENCEM ZA X. MEDNARODNI SLAVISTIČNI KONGRES V SOFIJI

Uredniški odbor Slavistične revije in Slavistično društvo Slovenije prosita vse referente in koreferente, ki so se v Sloveniji prijaviли za X. mednarodni slavistični kongres v Sofiji septembra 1988, naj čistopise svojih prispevkov pošljejo uredništvu Slavistične revije (Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12/II, 61000 Ljubljana) najpozneje do 15. februarja 1988. (Navodila za pisanje gl. na notranji strani zadnje platnice vsake številke Slavistične revije.) Prispevki, ki bodo prispeli do tega datuma in bodo ustrezali uredniškim merilom SR, bodo objavljeni v kongresni številki SR.

Slavistično društvo Slovenije